

3

ΟΙ ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ *

Μέχρι τὸν Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σὲ μερικὰ μέρη τῆς Βορείου Ἑλλάδος δροῦσε ἡ «Ἀρουμουνική προπαγάνδα», ἡ ὁποία ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς.

Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα δὲν ξαναπαρουσιάσθηκε γιὰ πολλοὺς λόγους, ἀλλὰ βασικὰ ἵγιατι δὲν ὑπάρχει πιά τὸ ὑλικὸ ἐκεῖνο, πὸν θὰ ἤμποροῦσε νὰ τὴν στηρίξει. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει καθόλου ὅτι ἐξαφανίσθηκαν καὶ τὰ τελευταῖα ἔγνη της, ἀφοῦ ἡ προπολεμικὴ γενεὰ ζῆ ἀκόμα, καὶ ἀφοῦ ὑπάρχουν ἀκόμα ζηλωταὶ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἀποδεικνύουν μερικὰ, ἴσως λεπτομερειακά, πάντως ἀξιοπρόσεκτα γεγονότα.

*

Στις 25 Μαΐου 1947, μὲ μεγάλη συγκέντρωσι, συνεδρίασε ἡ «Μακεδονορουμανικὴ Ἑταιρεία» στὸ Βουκουρέστι, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθῆ παγκοσμίως γιὰ τὴν δῆθεν κακομεταχείρισι «τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ» στὴν Ἑλλάδα ¹.

Στις Ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, στις 24 Ἀπριλίου 1948, δημοσιεύθηκε μία εἴδησις πὸν ἔλεγε: «Κατὰ τηλεγράφημα πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις ἐπέδωκε διὰ τοῦ ἐν Βελιγραδίῳ πρεσβευτοῦ της πρὸς τὸν ἐκεῖ Ἑλληνα πρεσβευτὴν διαμαρτυρίαν διὰ τὰς δῆθεν διώξεις τὰς ὁποίας ὑφίστανται αἱ ἐν Ἑλλάδι ρουμανικαὶ μειονότητες. . . κλπ.».

Στὸ Bulletin Européen τοῦ Ἰδρύματος «Dragan» καὶ στὸ τεῦχος τοῦ Ἀπριλίου 1969, ὁ καθηγητὴς Michel de la Ventolière ἐδημοσίευσε ἕνα ἄρθρο, ὅπου ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξὶ Ρουμανικῆς μειονότητος στὴν Πίνδο, ἡ ὁποία μειονότης καταπιέζεται ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος.

Καὶ ἤμπορεῖ, βέβαια, στὸ τελευταῖο νὰ μᾶς δόθηκε ἡ δυνατότης νὰ ἀπαντήσουμε στὸν ἀρθρογράφο καθηγητὴ μὲ ἕνα δικό μας ἄρθρο ², ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια καὶ πολλὰς ἄλλες ἐνδείξεις, πὸν δια-

* Ἡ παρούσα μελέτη ἀνεκοινώθη, κατ' ἀρχάς, ὡς διάλεξις τὴν 16 Ἀπριλίου 1975, εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, διοργανωθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑνώσεως Βορείων Ἑλλήνων, τῆς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς τυγχάνει Πρόεδρος. Συμπληρωθεῖσα ἤδη διὰ πλουσίας βιβλιογραφίας καὶ ἀναμορφωθεῖσα ὅπου ἐπεβάλλετο, καταχωρεῖται εἰς τὰς στήλας τῶν «Σερραϊκῶν Χρονικῶν» λόγῳ τῆς μεγάλης Ἐθνικῆς σπουδαιότητος τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς διαπραγματεύεται μετὰ πλήρους ἐπιστημονικῆς σαφηνείας καὶ δίδει τὴν πρέπουσαν λύσιν εἰς τὸ ἐθνολογικὸν τοῦτο πρόβλημα ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεγάλη ἐπεκράτει σύγχυσις. [Π. Θ. Π.].

1) Δ. Π. Ἀνέστη: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα», Τουφεξῆ, Λάρισα 1961.

2) Bulletin Européen, Ἰδρύματος «Dragan», Αὐγούστος 1969.

πιστώσαμε, ἀποκαλύπτουν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας στὴν Βόρειο Ἑλλάδα βρίσκεται ἀπλῶς σὲ νεκρὸ σημεῖο. Φοβόμαστε ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ὑποβόσκη, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε δὲν ἐξέλιπε τελείως καὶ ὅτι περιμένει κάποια εὐκαιρία γιὰ νὰ ξαναπαρουσιαθῇ. Περιμένει κάποια δική μας ἀδυναμία, σὰν ἐκείνη τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913, γιὰ νὰ ξαναζωντανέψῃ. Δηλαδή νὰ ξαναζωντανέψῃ τὸ μηδέν, ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ τὸ ἀναφέρει σὲ μιὰ ἐργασία του ὁ κ. Εὐάγγελος Ἀβέρωφ καὶ ὅπως τὸ σημειώνει στὸν πρόλογο τῆς ἴδιας μελέτης καὶ ὁ αἰείμηστος Σοφοκλῆς Βενιζέλος³.

*

Ἄλλά, ποῖο εἶναι τέλος πάντων τὸ κύριο σῶμα αὐτοῦ τοῦ ζητήματος, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγινε τόση συζήτησις καὶ τόσο ἀπασχόλησε ἄλλοτε σημαντικὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἑλλάδα τοῦ Βορῶ;

Σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀπαντήσουμε, ὅσο εἶναι δυνατὸν πρὸ σύντομα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀφήσουμε πολλὰ κενὰ καὶ πολλὰς ἀμφιβολίας.

*

Οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο (κυρίως Θεσσαλία, Μακεδονία, Ἡπειρο) πρὶν ἐνάμισυ αἰῶνα, ὅπως γράφουν ξένοι περιηγηταὶ καὶ ἄλλοι ἐρευνηταὶ⁴, ὑπολογίζονταν γύρω στὸς 75.000—80.000, ἴσως καὶ περισσότεροι. Σήμερα πρέπει νὰ εἶναι πολὺ λιγώτεροι, ἴσως καὶ πρὸ κάτω ἀπὸ τοὺς μισοὺς, πὺν καὶ αὐτοὶ τείνουν σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν λατινογενῆ τους διάλεκτο, τὴν ὁποία οἱ νέες γενεὲς δὲν τὴν μαθαίνουν πιά.

Παρὰ τὸν μικρὸ τους ὅμως ἀριθμὸ, ἔχουν μέσα τους, ἐπηυξημένη μάλιστα, τὴν ζωντανία ὅλων τῶν ὀρεινῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους συγκροτοῦνται ἰσχυροὶ ἐθνικοὶ, κοινωνικοὶ, πνευματικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ παράγοντες, ἔτσι πὺν νὰ προκαλοῦν ἄθελά τους τὸν σιωπηλὸ φθόνον πολλὰς φορὲς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, πὺν ζοῦν μαζύ τους, πρᾶγμα πὺν πάλι ἔφερε μεγάλη ἐμπλοκή, ἔξαρσι καὶ ὑπερβολή, σὲ μιὰ μεταξύ τους ὑποσυνείδητη διχοστασία, πὺν βοήθησε τὴν ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεώς της.

*

Τὸ ζήτημα τῶν Βλαχοφόνων αὐτῶν ἀπασχόλησε ζωηρὰ ὅλους τοὺς

3) Εὐ. Ἀβέρωφ : «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος». Ἀθῆναι 1948. Πρόλογος.

4) A m i B o u é : «La Turquie d' Europe», 4 vols. Paris 1840. A m i B o u é : «Itinéraires dans la Turquie d' Europe». Vienne 1854. F r. P o u q u e v i l l e : «Voyage dans la Grèce», 3 vols. Paris 1820—21. F r. P o u q u e v i l l e : «Mémoires sur l' Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques etc.». Mémoire de l' Academie des Inscriptions, 12, 1839. M. W. L e a k : «Resherches in Greece». London 1814. M. W. L e a k : «Travels in Northern Greece», 4 vols. London 1835.

ιστορικούς, πού εἶχαν σάν ἀντικείμενο τὴν ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Ὡς τὸν Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ἡ μελέτη κρατήθηκε σὲ ὑψηλὰ ἀκαδημαϊκὰ ἐπίπεδα καὶ ἦτο θέμα κυρίως τῶν εἰδικευμένων ιστορικῶν, ἐνῶ σάν πολιτικὸ θέμα, ὅπως λέγει ὁ Σοφ. Βενιζέλος στὴν ἴδια μελέτη πού ἀναφέραμε προηγουμένως⁵, ἀγνοήθηκε σχεδὸν τελείως ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς Κυβερνήσεις.

Μετὰ τὸν Πόλεμο ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἠθική, ἀλλὰ κατάφορα ἀδίκη, κακοποίησι πού ὑπέστη τὸ σύνολο τῶν Βλαχοφώνων, ἐξ αἰτίας τῆς δράσεως κατὰ τὴν Κατοχὴ ὀλίγων ἀνοήτων ἢ συμφεροντολόγων ἢ καὶ πραγματικῶν προδοτῶν—οἱ ὁποῖοι ὅμως σὲ ἀναλογία δὲν ἦσαν καθόλου περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους Ἑλληνες—παρουσιάζεται μία ἔξαρσις στὴν ἔρευνα τοῦ θέματος, μὲ σταθερὴ πλέον τὴν πρόθεσι ὅτι οἱ Ἑλληνες πρέπει νὰ τελειώσουν ἐπὶ τέλους μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, πού τόσο πολὺ ἐταλαιπώρησε καὶ ἐταλάνισε τοὺς Βλαχοφώνους.

Μορφωμένοι καὶ φιλότιμοι ἐρευνηταί⁶, ἀπὸ τοὺς Βλαχοφώνους κυρίως, ρίχθηκαν μὲ πείσμα στὴ μελέτη τοῦ θέματος, ἐξωνύχισαν κάθε τεκμήριο καὶ κάθε μαρτυρία, ἀναδήφισαν τὶς πηγὲς πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀνακάλυψαν καινούργιες, ἐβασάνισαν κάθε πληροφορία, γιὰ νὰ ἴδουν τελικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐργασίες, πού λύουν τὸ θέμα ὀριστικὰ καὶ ἀπαντοῦν μὲ ἀδιάσειστα ἱστορικὰ στοιχεῖα στὴν κάθε, ἠθελημένη ἢ ἀκούσια, διαστρέβλωσι τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

5) Εὐ. Ἀ β ε ρ ω φ, ἐνθ' ἄν. Πρόλογος.

6) Εὐ. Ἀ β ε ρ ω φ, ἐνθ' ἄν. Ἀ θ. Χ ρ υ σ ο χ ὁ ο υ : «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, 2. Θεσσαλονίκη 1942. Δ. Π. Ἀ ν έ σ τ η ς, ἐνθ' ἄν. Ν. Γ. Φ ί σ τ α ς : «Φεύγει ἡ Νέβεσκα». Θεσσαλονίκη 1964. Α. Δ. Κ ε ρ α μ ὀ π ο υ λ ο ς : «Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι 1945. Τ η λ. Κ α τ σ ο υ γ ι ἄ ν ν η ς : «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Θεσσαλονίκη, Α' 1964, Β' 1966. Ἀ χ. Λ α ζ ἄ ρ ο υ : «Βλαχόφωνοι Ἑλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα». Σαμαρίνα 99-102, Ἀθήναι 1973. Σ. Ν. Λ ι ἄ κ ο ς : «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων (τουπίκλην Βλάχων)». Θεσσαλονίκη 1965, ἰ δ ῖ ο υ : «Σύντομη ἐπισκόπησι τῶν Ἀρμεναρίων τῆς Μικρευρώπης». Θεσσαλονίκη 1974. Α. Δ. Μ π ο υ σ μ π ο ὔ κ η : «Πρωτοαρχαιοελληνικὲς λέξεις κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ τῇ λατινομακεδονικῇ (Κουτσοβλάχικῃ)». Θεσσαλονίκη 1972. Α. Β. Π α π α β α σ ι λ ε ῖ ο υ : «Ἱστορικὰ σημεῖα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους». Βέροια 1969. Ἐ ρ ἄ λ δ υ ς Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ο υ : «Οἱ Κουτσόβλαχοι». Τρίκη 1947. Α. Π α π α ε υ γ ε ν ῖ ο υ : «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946. Ἀ ρ η ς Ν. Π ο υ λ ι α ν ὄ ς : «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τ. 3, Ἀθήνα 1963. Γ. Χ. Σ ο ῦ λ η ς : «Βλαχία—Μεγάλῃ Βλαχία—ἢ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία» Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ἀθήναι 1953.

*

Ἐκ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπεκτάσεως στήν Ἑλληνική Χερσόνησο καί συγκεκριμένα ἀπό τὸν Β'—καί περισσότερο ἀπὸ τὸν Α'—π. Χ. αἰῶνα ἀρχίζει γιὰ τὴν Ἑλλάδα γενικά, καί ἰδιαίτερα γιὰ τὸν χῶρο τῆς Ἡπείρου-Θεσσαλίας-Μακεδονίας, μία περίοδος ἀπὸ φοβερὰς ἀναστατώσεις, ἀλλεπάλληλες βαρβαρικές ἐπιδρομὲς ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, πολλὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες συσσώρευσαν ἀνιστόρητες συμφορὰς, ἐπέφεραν ἀναρίθμητες μετοικεσίες λαῶν καί δημιούργησαν πρωτοφανεῖς ἀλλοιώσεις πληθυσμῶν· κακὰ, πού ἔμελλε νὰ σταματήσουν, γιὰ τὴν πολυπαθῆ αὐτὴ περιοχὴ, μὲ τὴν ἐπικράτησι τοῦ Ἰσλάμ, δηλαδή μετὰ ἀπὸ 1.500 χρόνια περίπου, ὅποτε τὸ βάρος τοῦ Προφῆτου ἔθεσε τέρας στὶς ἀναστατώσεις, γιὰ νὰ ἐπιβάλῃ ὁ ἴδιος τὸν ἀνείπωτο ζυγὸ τῆς πιὸ σκληροτράχηλης καί ὤμης δουλείας.

Καί ἐπὶ ὅσον καιρὸ ἡ ἰσχὺς τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας διτηρεῖτο σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα, ἡ κατάστασις συνεκρατεῖτο σὲ βαθμὸ ἀνεκτό, χωρὶς ἀνεπανόρθωτες ἐπιπτώσεις στὸν πληθυσμὸ. Ἀπὸ τότε ὅμως πού ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ῥώμης ἄρχισε νὰ καταρρέῃ καί τὸ ἐπίκεντρο τῆς δυνάμεώς της νὰ μεταφέρεται στήν Ἀνατολή, στὸ Βυζάντιο, ἀλλὰ καί ἐκεῖ μὲ ἄλλου εἶδους πιὰ κεντρικὴ ἐξουσία καί ὄχι μὲ τὴν φρόνιμη καί ρωμαλέα Ῥωμαϊκὴ Σύγκλητο ἐπικεφαλῆς τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία μὲ τόση ἐπιτυχία κρατοῦσε τὰ ἡνία τῆς Ῥώμης, τὰ πράγματα χειροτέρευαν σὲ σημεῖο πού οἱ ἀλλοιώσεις τῶν ἐγκατοίκων στὶς περιοχὰς αὐτὰς νὰ καταστήσουν συνηθισμένον γεγονός καί σὲ μερικὰς περιοχὰς οἱ ἀλλοιώσεις νὰ γίνονιν ριζικὰ καί ὀριστικὰ.

Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ, πού ἀναφέρεται σὲ πολλοὺς αἰῶνες, ἡ Ἐπιστήμη δὲν διαθέτει πλήρη τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ συνθέσῃ τὴν ὑπεύθυνη Ἱστορία της. Δὲν διαθέτει γραπτὰς ἢ ἄλλες μαρτυρίας τῆς μορφῆς καί τῆς εὐσυνειδησίας τῶν κλασικῶν χρόνων, γιὰ τὰ παλαιὰ πνευματικὰ κέντρα, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἔσβησαν ὑπὸ τὴν πίεσι τῶν βαρβάρων καί ἀπολίτιστων ἐπιδρομῶν, καί θὰ ἀργήσῃ πολὺ γιὰ νὰ τὰ ἀντικαταστήσῃ, ἐν μέρει καί μετὰ τὸν Θ' αἰῶνα, τὸ Βυζάντιο, ὅπου θὰ ἀναγεννηθοῦν τὰ Γράμματα σὲ βαθμὸ ἀντάξιο τῆς Κλασικῆς καί τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ ὅμως θὰ μεσολαβήσῃ ἕνα χάσμα σκότους περισσότερο ἀπὸ πέντε αἰῶνες.

Οἱ σύγχρονοί μας ἱστορικοί, πού προσπαθοῦν νὰ ἀρμολογήσουν τὰ τότε γεγονότα, στηρίζονται σὲ δευτέρως ποιότητος γραπτὰς μαρτυρίας διαφόρων χρονικογράφων ἢ περιηγητῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολὺ λίγες εἶναι πραγματικὰς ἱστορικὰς ἐργασίαι, ἐνῶ οἱ περισσότερες ἔχουν τὴ μορφὴ ἱστορικῶν μυθιστορημάτων, ὅταν δὲν εἶναι προσωπικὰ λογοτεχνικὰ ἀπομνημονεύματα ἢ εὐτελεῖ ἔγκωμια πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἐπίμονη ὅμως προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος τοῦ ΙΘ' καί τοῦ Κ' αἰῶνος κατῶρθωσε νὰ σκιαγραφῆσῃ τὰ γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς—πού μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο—κατὰ ἕνα τρόπο ἀρκετὰ ἱκανοποιητικό, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ἀσάφειες καί οἱ ἀμφιβολίαι ἐξέλιπον τελείως.

*

Οἱ Ρωμαῖοι, σὲ ὅλες τὶς χῶρες ποὺ κατακοῦσαν, ὠργάνωναν ἀμέσως τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου καὶ τὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς. Πρῶτα-πρῶτα, δηλαδὴ, συγκροτοῦσαν τὸ στρατὸ καὶ μετὰ τὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες.

Ἄλλά, καὶ γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο, κατὰ ἓνα πολὺ ἔξυπνο καὶ ἀξιοπρόσεκτο τρόπο, χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἐντόπιο ἀνθρώπινο δυναμικὸ, πλαισιωμένο μονάχα μὲ πυρῆνες — ἀξιωματικούς καὶ ἀνωτέρους ὑπαλλήλους — ἀπὸ Ρωμαίους πολίτες. Αὐτὸ οἱ Ρωμαῖοι τὸ ἔκαμναν ἀπὸ ἀνάγκη, γιὰτὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Ρώμης ἦτο πολὺ ὀλίγος γιὰ νὰ ἐξαρκέση σὲ μιὰ ὀλοκληρωτικὴ ἐπὶ ἀνδρῶσι τοῦ στρατοῦ καὶ ὄλων τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ ἀπαιτοῦσαν οἱ ἀνάγκες ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀχανοῦς Ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας.

Στὸ στρατό, ὅπωςδήποτε καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸ, κατατάσσονταν κυρίως ἀγρότες καὶ πρὸ παντὸς κάτοικοι ὄρεινῶν περιοχῶν, γιὰτὶ αὐτοὶ καὶ πιὸ πτωχοὶ ἦσαν γιὰ νὰ ἔχουν κλίσι πρὸς τὴν περιπέτεια καὶ τὴν ἀναζητήσι τύχης, ἀλλὰ καὶ πιὸ πολεμικοί, πιὸ ρωμαλέοι. Καὶ δὲν ἤμποροῦμε νὰ δεχθῶμε ὅτι δὲν ἐγένετο ἐπιλογή στὴν κατάταξι τῶν ἀνδρῶν γιὰ τὴν συγκρότησι τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, οἱ ὁποῖες ἄφησαν ἐποχὴ στὴν παγκόσμια πολεμικὴ ἱστορία. Καὶ ὅσο γιὰ τὶς ρωμαϊκὰς λεγεῶνες στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο, ὅπως οἱ λεγεῶνες τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως ξέρουμε ἀπὸ τὴν Ἱστορία, ἀποδείχθηκαν ἀπὸ τὶς ἐκλεκτότερες μονάδες τοῦ Ρωμαϊκοῦ Στρατοῦ.

Σὲ ἀνήσυχους τόπους ὅμως, ὅπου τὸ αἶσθημα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἦτο ζωηρό, ὅπως στὴν περιοχὴ ποὺ ἐξετάζουμε, ἔκτος ἀπὸ τὶς κινητὰς στρατιωτικὰς μονάδες—τὶς λεγεῶνες—οἱ Ρωμαῖοι συγκροτοῦσαν καὶ ἄλλες τοπικὰς, σταθερὰς, ἀπὸ ἐνόπλους, ποὺ εἶχαν σὰν ἀποστολὴ τὴν ἀστυνόμευσι τοῦ τόπου καὶ πολὺ περισσότερον τὴν διατήρησι ἐλευθερίας τῆς ἐπικοινωνίας στοὺς δρόμους καὶ πρὸ παντὸς στὶς διαβάσεις τῶν βουνῶν, ὅπου κατοικοῦσαν καὶ τὰ πιὸ ἀνυπότακτα στοιχεῖα.

Αὐτὰς τὶς σταθερὰς μονάδες τῆς ὑπαίθρου τὶς συγκροτοῦσαν ἀπὸ ἐντόπιους ἀνδρες, ποὺ τοὺς ἀποκαθιστοῦσαν γεωργικά, ἢ ἀπὸ ἀπομάχους λεγεωναρίους καὶ τὶς ἀποκαλοῦσαν βοηθητικὰς μονάδες, *auxilia* ⁷. Ἐδῶ, ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς λεγεωναρίους, οἱ ὀπλίτες ὀνομάζονταν *armati* (ὁ ἐνικὸς *armatus*), ὄρο, ποὺ στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων, οἱ Βλαχόφωνοι, ἐπιτάσσοντας κατὰ τὴν συνήθειά τους τὸ ἄρθρο τους τοῦ ἐνικοῦ *λο υ* ἢ τοῦ πληθυντικοῦ *λι*, τὸ ἔκαμαν *ἀ ρ μ ἄ τ ο υ λ ο υ* (*armatus + lu = armatulu*) καὶ *ἀ ρ μ ἄ τ λι*, ποὺ ἀργότερα ἐλληνοποιήθηκαν στὰ *ἀ ρ μ α τ ο λ ο ς* καὶ *ἀ ρ μ α τ ο λ ο ί*.

Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος σὰν κρατικοὶ λειτουργοὶ προσλαμβάνονταν ἀνθρω-

7) Ἄ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ὀ π ο υ λ ο ς : «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939, σελ. 114 κ. ἐ., ἰ δ ἰ ο υ : «Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1945, σελ. 168 κ. ἐ.

ποι τῶν πόλεων, ἄστοι μορφωμένοι, πού θά ἤμποροῦσαν γρήγορα νά προσαρμοσθοῦν καί νά συγκροτήσουν τόν γραφειοκρατικό κρατικό μηχανισμό⁸.

*

Τόσο ὅμως ὁ Ρωμαϊκός Στρατός, ὅσο καί οἱ Διοικητικῆς Ὑπηρεσίαι εἶχαν ἀνάγκη ἀπό μιᾶ ἐνιαία γλῶσσα γιά νά συγκροτηθοῦν καί νά λειτουργήσουν σάν ἐνιαῖο σύνολο. Ὁ Στρατός γιά νά ὀργανωθῆ, νά ἐκπαιδευθῆ καί νά δράσῃ, ὅπως καί οἱ κρατικοὶ λειτουργοὶ γιά νά διεκπεραιώσουν τήν ὑπηρεσία τους, ἔπρεπε νά συνεννοοῦνται σέ μιᾶ γλῶσσα καί ἡ γλῶσσα αὕτη ἦτο ἡ Λατινική. Στή Λατινική ἐκπέμπονταν τὰ στρατιωτικά παραγγέλματα, στή Λατινική ἦσαν διατυπωμένοι οἱ στρατιωτικοὶ κανονισμοὶ καί οἱ στρατιωτικοὶ ὅροι καί στή Λατινική συντάσσονταν τὰ ἔγγραφα τοῦ Κράτους⁹.

Ἐκτός ἀπό ὅλα αὐτά, ἡ Λατινική ἔγινε ἀπαραίτητη καί σέ πολλοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πού ἤμπορεῖ νά εἶχαν ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα σάν ἐπαγγελματίαι ἢ ἐπιστήμονες, γιά νά ἐργασθοῦν ὅμως ἦσαν ὑποχρεωμένοι νά συνεννοοῦνται μέ τόν Στρατό καί μέ τήν Διοίκησι στήν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ἀλλά καί ἄλλοι ἀκόμα, ὅπως οἱ ὀργανισμοὶ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, οἱ μεταφορεῖς κλπ., ἦσαν ὑποχρεωμένοι νά μάθουν τὰ Λατινικά, γιά νά ἤμπορέσουν νά λειτουργήσουν καί νά ζήσουν στό καινούργιο κράτος.

Ἔτσι ὅμως ἡ Λατινική γλῶσσα εἰσχωροῦσε καί μετεδίδετο σέ ὅλοκληρο τὸ λαό. Καί ὅπου ὁ Στρατός ἦτο πολυπληθέστερος καί μονιμώτερος καί οἱ Διοικήσεις ἰσχυρότερες, ἐκεῖ καί ὁ λατινόγλωσσος πληθυσμὸς αὐξάνονταν γρηγορώτερα. Καί ὅπου ἡ τοπικὴ γλῶσσα ἦτο πιὸ πρωτόγονη, πιὸ κατώτερη ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν Ρωμαίων, ἡ Λατινική ἐξερίζωνε τελείως τὴν διάλεκτο τῶν ἐντοπίων, ὅπως ἔγινε στή Δύσι καί στή Δακία, ὅπου ὅλοι ἔγιναν λατινόγλωσσοι, σέ μιᾶ ἐξελικτικῆ τοπικῆ μορφῆ τῆς γλώσσης, ὅπως τὴν διαμόρφωσε ἡ τοπικὴ ἄρθρωσις, ἡ ὁποία διατήρησε τὰ ἰσχυρὰ τοπικὰ φωνητικὰ στοιχεῖα τῆς. Κατὰ τόπους πῆρε διαφορετικὴ ἐξέλιξι, γιά ν' ἀποκτήσῃ, μέ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, τὴ δική τῆς προσωπικότητα¹⁰.

8) Ὁ Ἰωάν. Λυδός («Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων Πολιτείας», ΣΤ' αἰ., ἔκδοσις Βιέννης 1837) στὸ ΙΙΙ Βιβλίον, σελ. 68, γράφει : «... Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ περὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκῆτορας, καίπερ Ἑλλήνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας...». Μὲ τὸ Εὐρώπην ἐννοεῖ τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησο καί μέ τὸ δημοσιεύοντας τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους.

9) Ἰ. Λυδός, ἐνθ' ἀν. Κ. Κούμας : «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων». Βιέννη 1832, τόμ. 12ος, σελ. 522.

10) Διάφοροι ἱστορικοὶ (ὄρα καί Α. Β. Παπαβασιλείου, ἐνθ' ἀν., σελ. 35) λέγουν ὅτι «διὰ νά μεταδοθῆ σ' ἓνα λαὸ μιᾶ γλῶσσα, εἶναι ἀνάγκη νά ἐπιδράσῃ ὁ φορεὺς τῆς γλώσσης σέ μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἐπὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κλπ.». Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτο, ἀλλὰ καί ποτὲ ἀρκετό. Εἶναι ἀπλῶς ἓνας τρόπος μεταδόσεως μιᾶς γλώσ-

Στὴ Νότιο Ἑλλάδα ὅμως, ὅπου ἡ Ρωμαϊκὴ παρουσία ἦτο χαλαρῶτερη—ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι σεβάσθηκαν ἐκεῖ τὸ Ἑλληνικὸ μεγαλεῖο—καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴ Λατινικὴ—ἀφοῦ ἀνάγκασε καὶ τοὺς Ρωμαίους νὰ μαθαίνουν Ἑλληνικά, ἂν ἤθελαν νὰ θεωρηθοῦν μορφωμένοι—ἀλλὰ καὶ ὅπου ἀκόμα καὶ οἱ πολεμικὲς ἀναστατώσεις ἦσαν λιγώτερες καὶ μικρότερης διαρκείας, ἡ Λατινικὴ γλῶσσα δὲν ἠμπόρεσε νὰ εἰσδύσῃ καὶ νὰ μείνῃ στὸ λαό. Καὶ αὐτὰ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα πού ἴσως ἀναγκάσθηκε νὰ μάθῃ γιὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Ρωμαῖο κυρίαρχο, ὅπου δὲν τὸν ἐξελλήνισε, ἔσβησαν μπροστὰ στὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴ λάμψι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ¹¹.

*

Στὸ Βόρειο τμήμα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, καὶ εἰδικὰ στὴν Ἡπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, δὲν ἔγινε αὐτὸ πού ἔγινε στὴ Δύσι, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ πού συνέβη στὴ Νότιο Ἑλλάδα. Καὶ δὲν ἔγινε αὐτὸ πού ἔγινε στὴ Δύσι, γιὰτὶ ἐδῶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντιστάθηκε στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ. Δὲν ἠμπόρεσε ὅμως νὰ συμβῇ αὐτὸ πού συνέβη στὴ Νότιο Ἑλλάδα, γιὰτὶ ἐδῶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἦσαν συχνότερα, ἀφοῦ στὸ χῶρο αὐτὸν ἔγιναν οἱ πιὸ ἀποφασιστικὲς μάχες τῆς Ἱστορίας· ὁ μόνιμος Ρωμαϊκὸς Στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος καὶ συνεχῶς σχεδὸν ἐκεῖ ἐγκατεστημένος· οἱ ξενικὲς ἐπιδρομὲς φοβερώτερες, ἀπὸ τὶς φοβερώτερες ὀλόκληρης τῆς Εὐρώπης· καὶ τέλος ὁ χῶρος αὐτὸς παρέμεινε ὁ διάδρομος, ἀπὸ ὅπου ὑποχρεωτικὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν, ἐπιτιθέμενοι ἢ ἀμυνόμενοι, οἱ ἐμπόλεμοι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κινήθοῦν πρὸς κάθε κατεύθυνσι.

Ἔτσι, σιγά-σιγά, ἀλλὰ σταθερά, στὸ χῶρο πού μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ ἐξετάζουμε ἐδῶ, δημιουργήθηκε μία διγλωσσία στὸν πληθυσμό, ἡ ὁποία κράτησε, ἂν δὲν ἐπαυξήθηκε, καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου. Ἐνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἡγετικὴ τάξις—στρατὸς καὶ διοικήσις—

σης. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι. Ὑπάρχει καὶ ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ. Ἀλλὰ πολὺ περισσότερο, ἢ δύναμις καὶ ἡ τελειότης καὶ ἡ ἀνωτερότης τῆς γλώσσης. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεβλήθηκε στὴν Ἀσία μετὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, γιὰτὶ ἦτο ἰσχυρότερη καὶ τελειότερη ἀπὸ τὶς τοπικὲς γλώσσες καὶ ἀντιστάθηκε στὴν Λατινικὴ, καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ περισσότερο στὴν Ἀσία, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Καὶ ἡ Λατινικὴ ἐπεκράτησε στὴ Δύσι καὶ στὴ Δακία, γιὰτὶ στάθηκε ἰσχυρότερη καὶ τελειότερη ἀπὸ τὶς τοπικὲς διαλέκτους.

11) Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς γλώσσης τῶν τυχόν ἐκλατινισθέντων στὴ γλῶσσα Ἑλλήνων ἔγινε ἀπὸ τὴν μία ἡμέρα ὡς τὴν ἄλλη. Ἀντίθετα, ὅπως γράφει καὶ ὁ Παπαρρηγόπουλος καὶ ἄλλοι, χρειάσθηκαν αἰῶνες γιὰ νὰ ἐξοστρακισθῇ τελείως ἡ Λατινικὴ ἢ λατινογενὴς (ὅπως π. χ. ἡ Βλάχικη) ἀπὸ τὴν Νότιο Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βλαχόφωνοι κτηνοτρόφοι, πού στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων εἶχαν διαπεραιωθῇ στὴν Πελοπόννησο γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τοῦ κτηνοτροφικοῦ τους κεφαλαίου, μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια ἀπέβαλαν τὴν λατινογενῆ τους διάλεκτο, ἀφοῦ ὁ Μ. F. Cousinery («Voyage dans la Macédoine», Paris 1931) συνάντησε Βλαχοφώνους στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἄργους στὶς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα.

και οι συναλλασσόμενοι μαζί τους, έγινε λατινόγλωσσο, με την ειδική τοπική του άρθρωσι, και θεωρήθηκε από όλους σαν ο εκπρόσωπος του κυριάρχου, αφού εξυπηρετούσε τα συμφέροντά του, και ένα άλλο μέρος παρέμεινε ελληνόγλωσσο.

Αυτήν την κατάστασι βρήκαν και αντιμετώπισαν όλοι οι επιδρομείς κατά του Ρωμαϊκού Κράτους στην αρχή και κατά του Βυζαντινού αργότερα. Θέλοντας να εξουδετερώσουν την Ρωμαϊκή ή την Βυζαντινή κυριαρχία χτύπησαν αλύπητα, όχι μονάχα τον έχθρικό στρατό, αλλά και τους λατινόγλωσσους, που ήσαν και οι φορείς της έχθρικής ισχύος, και μετά όλους τους άλλους, που καταντούσαν εύκολη λεία τους.

Οι λατινόγλωσσοι, είτε εν ενεργεία στρατιωτικοί είτε απόστρατοι, είτε ακόμα και κρατικοί λειτουργοί, αντιμετώπισαν κρίσιμες καταστάσεις, βρέθηκαν υπό διωγμόν, υπό εξόντωσιν. Τα στρατιωτικά τμήματα, σιγά-σιγά, διαλύθηκαν και οι κρατικές υπηρεσίες καταργήθηκαν. Πόλεις, διοικητικά κέντρα λατινογλώσσων, όπως οι Στόβοι, η Κασσάνδρα, η Πέλλα και τόσα άλλα, τότε καταστράφηκαν. Άνθρωποι σκοτώθηκαν, άνθρωποι εξανδραποδίσθηκαν. Όσοι διασώθηκαν—και ήτο φυσικό να διασωθούν από εκείνους που ανήκαν στο στρατό, αφού ήσαν οι ρωμαλεώτεροι και οι πιο αντίθασοι—ζήτησαν και βρήκαν καταφύγιο στους τόπους καταγωγής τους, ή στα βουνά, όπου παρέμεναν οι όμοιοπαθείς τους *arpati* και όπου ή κατάστασις είχε διαφορετική εξέλιξι.

Ένω στα πεδινά μέρη, σιγά-σιγά, οι λατινόγλωσσοι θα εκλείψουν, είτε από τον αμείλικτο διωγμό που θα υποστούν, είτε από την επικράτησι της Έλληνικής γλώσσης στο Βυζάντιο, στα βουνά, αντίθετα, οι επιδρομείς ποτέ δεν θα ημπορέσουν να επικρατήσουν μόνιμα και ολοκληρωτικά. Οι εκεί εγκατεστημένοι λατινόγλωσσοι όπλίτες, μόνιμοι φύλακες στις οδεύσεις και στις διαβάσεις, πληθυνόμενοι και με τους καταδιωκομένους του κάμπου, θα διασωθούν σε μεγάλη αναλογία, όχι μονάχα στην Έλληνική Χερσόνησο, αλλά και σε όλες τις οροσειρές που βρέθηκαν να υπηρετούν—στις Ραιτικές Άλπεις, στις Ίουλιανές, στις Δειναρικές, στις Δαλματικές, στον Αϊμο και στα Πυρηναιά ακόμη—και θα παραμείνουν εκεί καρφωμένοι στα άγονα βουνά τους, απολαμβάνοντας όμως την κάποια ελευθερία τους, που τους την παρείχε το άπρόσιτο του τόπου, αλλά και το άγονο του εδάφους, που δεν προκαλούσε την βουλιμία του κατακτητού.

Έτσι όμως συνέβη και κάτι άλλο. Οι όρεινοι αυτοί λατινόγλωσσοι, επειδή υπηρέτησαν επί πολλά χρόνια στο στρατό, έγιναν οι καλύτεροι επαγγελματίες στρατιώτες, επάγγελμα που το κληρονόμησαν και οι απόγονοί τους και το διετήρησαν επί αιώνες ¹².

12) Το «επάγγελμα» αυτό τους έκαμε ώστε να μισθώνουν την υπηρεσία τους και να στρατολογούνται όχι μονάχα από τους Βυζαντινούς αυτοκράτορες,

Ἐδῶ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα, πὸν μὲ τόσο λίγα λόγια ἐκθέτουμε ἐμεῖς ἐδῶ, οὔτε τόσο ἀπλᾶ ἔγιναν, οὔτε καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα διαδραματίσθηκαν.

Ἡ μετὰπτωσις αὐτῶν τῶν λατινογλώσσων ἀπὸ τὴν ἐπίζηλη θέσει τοὺς στὸν πανίσχυρο Ρωμαϊκὸ ἢ Βυζαντινὸ στρατὸ ἢ καὶ στὴ διοίκησι τοῦ Κράτους στὴν θέσει τοῦ κατατρεγμένου καὶ τοῦ φυγάδος στὰ βουνὰ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου κράτησε αἰῶνες, ἀφοῦ πέρασε πολυκύμαντα στάδια καὶ γνώρισε φοβερὲς περιπέτειες, πὸν ἴσως οἱ φοβερῶτερες ὑπῆρξαν μετὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στὸ Βυζάντιο. Γιατὶ τότε ἀκριβῶς στοὺς διώκτες τοὺς προσετέθησαν καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι Βυζαντινοί ¹³.

Τόσο οἱ χρονικογράφοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ οἱ σύγχρονοί μας ἱστορικοί, πὸν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἀναφέρονται ἐν ἐκτάσει σ' αὐτοὺς τοὺς λατινογλώσσους, πὸν τοὺς ἀποκαλοῦν Βλάχους καὶ τοὺς ὁποίους πάρα πολλές φορές τοὺς παρουσιάζουν σὰν πρωταγωνιστὰς σὲ σημαντικὰ καὶ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα. Καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἐσωτερικὴν τοὺς διάθεσι ἢ τὴν δικήν τους τοποθέτησι ἢ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν τοὺς εὐσυνειδησία, ἄλλοτε τοὺς ἐκθειάζουν σὰν ζωντανὸ καὶ ρωμαλέο λαό, ἐνῶ τὶς περισσότερες φορές τοὺς ρυπαίνουν μὲ τοὺς χειρότερους χαρακτηρισμοὺς καὶ μὲ τὸ χειρότερο ὑβρεολόγιο ¹⁴.

Ὅλα ὁμως αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος, σὲ ὅλες τὶς ἐποχάς, ἀρνήθηκε ἐπίμονα νὰ παραμείνῃ στὰ παρασκήνια, ἀλλὰ θαρρετὰ πάλαιψε στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας γὰ νὰ ἐπιζήσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ διασώσῃ, σὲ μερικὲς μάλιστα περιοχὰς μονάρχος αὐτός, ὅλες τὶς ἠθικὰς δυνάμεις πὸν συνθέτουν τὸν Ἕλληνα, τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα, τὴν προσήλωσι στὴ θρησκεία καὶ τὴν πατριαρχικὴ οἰκογένεια.

ἀλλὰ πολλές φορές καὶ ἀπὸ τοὺς διεκδικητὰς τοῦ θρόνου καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Δεσπότες τῆς Ἠπείρου, τοὺς Φράγκους τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ τοὺς Ἑνετοὺς (ὄρα : Κί ν ν α μ ο ν , Χ ω ν ι ἄ τ η ν , Χ α λ κ ο κ ο ν δ ὕ λ η ν , Κ ε κ α υ μ ἔ ν ο ν , Ἄ ν ν α ν Κ ο μ ν η ν ἦ ν , Ἄ ν . Κ ε ρ α μ ὀ π ο υ λ ο ν , ἔ ν θ . ἄ ν . , Ν . Β ἔ η ν , ἔ ν θ ' ἄ ν . , Θ . Μ ὀ μ μ σ ε ν : «Ἱστορία τῶν Ρωμαίων», μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τόμ. 5, Ἀθήναι 1921, Ο ὕ ἰ λ . Μ ὕ λ λ ε ρ : «Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Ἀγ. Φουριώτη, Ἀθήναι 1960, Γ . Φ ἰ ν λ ε ὕ : «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἑνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Μ. Γαρίδη, Ἀθήνα 1958, καὶ ὄλους τοὺς νεωτέρους).

13) Ἡ συνεχὴς αὐτὴ κληρονομικὴ στράτευσις τοὺς ἔκαμε, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος νὰ αὐξήσουν καὶ νὰ κάμουν πιὸ στενοὺς τοὺς δεσμοὺς μετξύ τους καὶ ν' ἀποτελέσουν σχεδὸν μιὰ ξεχωριστὴ λαϊκὴ ὀμάδα ἐνιαίας γλώσσης, ἄσχετα ἀπὸ ποιά τοπικὴ περιοχὴ προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁμως ἦλθαν σὲ φυσικὴ ἀντίθεσι καὶ διάστασι μὲ τὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ καὶ τοὺς συντηροῦσε σὰν ὀπίτες, εἴτε μὲ φορολογίαις εἴτε μὲ ἐπιτάξεις, ἔτσι πὸν νὰ θεωρηθοῦν μερικὲς φορές σὰν ἐχθρὸς καὶ σὰν μᾶστιξ τοῦ τόπου.

14) Κ ε κ α υ μ ἔ ν ο ς : «Στρατηγικόν», ἔκδοσις Πετροπόλεως, 1896.

Πιστεύουμε ότι ὁ Cousinery¹⁵ συνέλαβε πληρέστερα αὐτὸ τὸ θέμα τῶν ἐκλατινισθέντων στὴ γλῶσσα Ἑλλήνων καὶ ὅτι τὰ ὅσα σύντομα, ἀλλὰ μὲ μεγάλη σαφήνεια, ἐκεῖνος ἐκθέτει, δὲν διαφέρουν σχεδὸν καθόλου ἀπὸ ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα καταλήγουν καὶ ἄλλοι ξένοι¹⁶, ἀλλὰ καὶ δικοί μας ἐρευνηταί, ὅπως ὁ Κεραμόπουλος¹⁷, ὁ Παπαβασιλείου¹⁸, ὁ Λιάκος¹⁹, ὁ Χρυσόχου²⁰, ὁ Παπαγεωργίου²¹, ὁ Κατσουγιάννης²², ὁ Ἀνέστης²³ κ. ἄ.

*

Αὐτοὶ οἱ διωκόμενοι ἀπὸ ὅλους ἐλεύθεροι Ἕλληνες, ἀφοῦ πέρασαν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς καλυβένιας στέγης, γιὰ τὴν ὁποία ζωντανὴ μέχρι σήμερα παραμένει ἡ παράδοσις σὲ ὅλους τοὺς τόπους τοὺς²⁴, ἀρχισαν σιγά-σιγὰ νὰ συγκροτοῦν μονιμότερες κατοικίες, σὲ μικροὺς ἢ μεγάλους οἰκισμούς, ὅσο τοὺς ἐπέτρεπαν οἱ περιστάσεις καὶ οἱ περιπέτειες τῶν πολέμων.

Τελικὰ, στὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος—Ἡπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία—βρέθηκαν ἐγκατεστημένοι σὲ ἀξιόλογους οἰκισμοὺς Βλαχόφωνοι Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἀμείωτο καὶ ἀδιάπτωτο διατηρῶντας μέσα στοὺς αἰῶνες τὸ ἐθνικὸ τους φρόνημα, στὸν προφορικὸ λόγο χρησιμοποιοῦσαν τὸ λατινογενὲς ἐπίκτητο ἰδιώμα τους, ἐνῶ στὸν γραπτὸ τους, στὸν ἐκκλησιασμὸ τους καὶ στὴ μοῦσα τους ἐπὶ τὸ πλεῖστον, χρησιμοποιοῦσαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποία μάλιστα διατήρησαν καθαρώτερη καὶ μὲ λιγώτερα ξενικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοφώνους γείτονές τους στὸν ἴδιο χῶρο.

Καὶ ἐνῶ στὴ Δύσι καὶ στὴ Δακία καὶ ἄλλοῦ ἢ παλιὰ γλῶσσα θὰ ξεχασθῆ γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ καινούργια λατινογενὴς—στὴ Γαλλία ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα, στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν Ι', στὴν Ἰσπανία, Πορτογαλία καὶ Ραιτία

15) M. E. C o u s i n e r y : «Voyage dans la Macédoine». Paris 1831.

16) Sulzer (1771), Thuman (1774), Schafarik (1843), Rokert-Rosler (1862), N. Iorga (1918), Densusianu κλπ. (ὄρα : Δ. Π α π α ζ ή σ η : «Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτος ΚΓ', Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1974, σ. 607).

17) Α. Δ. Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς : «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939 καὶ τοῦ ἰ δ ί ο υ : «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Ἀθῆναι 1945.

18) Α. Β. Π α π α β α σ ι λ ε ί ο υ , ἐνθ' ἄν.

19) Σ. Ν. Λ ι ά κ ο ς : «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων ἢ Βλάχων». Θεσσαλονίκη 1965.

20) Α. Χ ρ υ σ ο χ ό ο υ : «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου». Θεσσαλονίκη 1942.

21) Σ π . Ρ α π α γ ε ο ρ γ ί ο υ : «Les Koutsovalaques». Athènes 1908.

22) Τ. Μ. Κ α τ σ ο υ γ ι ά ν ν η ς : «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Θεσσαλονίκη, Α' 1964 καὶ Β' 1966.

23) Δ. Π. Ἀ ν έ σ τ η ς : «Τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα. Τουφεξή, Λάρισα 1961.

24) Ν. Α. Β έ η ς : Πρόλογος στὸ «Ἀσπροπόταμο Πίνδου» τοῦ Ἀ. Κ. Χατζηγάκη. Τρίκαλα 1945. Ζ. Π α π α θ α ν α σ ί ο υ : «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λαϊστας (Ζαγορίου)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτ. Δ', 1955.

ἀπὸ τὸν IB' καὶ στὴ Ρουμανία ἀπὸ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα²⁵—ἐδῶ στὰ βουνὰ τὰ δικά μας θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια καὶ ὅσο ἡ ἡρεμία ἀπὸ τὴς μετοικεσίας ἀποκαθίστατο—εἰδικὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκικῆς ἐπικρατήσεως—αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐπανέρχονταν στὴν ἐθνικὴ τους γλῶσσα καὶ στὸν προφορικὸ λόγον, κατέβαιναν στὴς πολιτεῖες, ξηνητεύονταν, γίνονταν ἀστοί, καλλιεργοῦσαν τὰ Γράμματα—πρῶτοι αὐτοὶ ἀνάμεσα στοὺς ὑποδούλους Ἕλληνες, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα τῆς Μοσχοπόλεως, τῶν Ζαγορίων κ. ἄ.—διδάσκοντας καὶ γράφοντας πάντοτε στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀναδεικνύοντας Πατριάρχες καὶ Ἀρχιερεῖς καὶ Δασκάλους τοῦ Γένους· πρῶτοι αὐτοὶ στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες καὶ στὴς ἐθνικὲς δωρεὲς καὶ εὐεργεσίες.

*

Λέγουν μερικοὶ ἀνθέλληνες—δῆθεν ἱστορικοὶ πὺν πολιτικολογοῦν—ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησε τελικὰ στοὺς Βλαχοφώνους χάρις στὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀργότερα χάρις στὴν καταπίεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Πρῶτα-πρῶτα, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ δεύτερον, ἡ διγλωσσία στοὺς Βλαχοφώνους ὑπῆρχε πάντοτε καὶ πολὺ πρὶν ἀναστηθῆ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος, πρᾶγμα πὺν τὸ ἀποδεικνύουν τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐκπαιδευτήρια τῶν Βλαχοφώνων, σὲ ἐποχὴ μάλιστα πὺν δὲν εἶχαν ἀκόμη συγκροτηθῆ παρόμοια στοὺς τόπους τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Καὶ ὅσο γιὰ τὴν ἐπίδρασι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Οἱ Βλαχόφωνοι καταδιώχθηκαν μὲ κάθε τρόπο ἀπὸ τοὺς Πολίτες—Ἱερωμένους καὶ Φαναριῶτες—μὲ ἀποκορύφωμα τὴν κατάργησι, κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς τῶν Ἀχριδῶν, ἡ ὁποία μὲ τοὺς ἐντοπίους ἱεράρχες της, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅπως ὁ πολὺς Ἰωσάφατ καὶ ἄλλοι, στάθηκε στοὺς αἰῶνες Ἑλληνικὸς φάρος καὶ ἀνασχετικὸ φράγμα στὸν σλαβικὸ χεῖμαρρον²⁶.

Ἄλλὰ, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε τόση δύναμι, γιατί δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλη τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ στοὺς λατινογλώσσους, δὲν λέγουμε τῆς Δακίας, ἀλλὰ τουλάχιστον τοῦ Αἴμου, πὺν εἶναι καὶ πιδ κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολι ἢ τοῦ Σβέτι Ἰλιγίνσκι Βερκόβε ἢ τῶν Ἀλβανικῶν Ἀλπεων, ὅπου παντοῦ ἐπὶ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκκλησιάζοντο οἱ ἐκεῖ λαοί;

Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ εἶναι τελείως ἀντιεπιστημονικόν. Γιατί δὲν ὑπάρχει

25) Γ. Π. Ἀ ν α γ ν ω σ τ ὀ π ο υ λ ο ς : «Ρωμανικαὶ γλῶσσαι». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ «Πυρσός». Ἀθῆναι 1934, τόμ. ΚΑ', σελ. 301-302. Μ. Β. Σ ε ρ γ κ ι ἔ β σ κ ι : «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». Μόσχα 1952, σελ. 24.

26) Ἰ ω α κ ε ἰ μ Μ α ρ τ ι ν ι α ν ὀ ς : «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως». Ἀθῆναι 1939 καὶ τοῦ ἰ δ ἰ ο υ : «Ἡ Μοσχοπόλις». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.

ιστορικό παράδειγμα, πουθενά τοῦ κόσμου, ὅπου ἡ θρησκεία νὰ κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ στοὺς πιστοὺς της τὴ γλῶσσα τῶν Γραμμάτων της ἢ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ της. Οὔτε ὁ Μωάμεθ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ Πάπας—γιὰ νὰ μείνουμε σ' αὐτὰ τὰ δυὸ πρὸ ζωντανὰ παραδείγματα—τὸ κατώρθωσαν, πὺ μὲ τόση πίεσι καὶ μὲ τόσο ἰσχυρὰ μέσα συνεκράτησαν τὴ θρησκεία τους.

*

Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ πάλαιψαν ἐπὶ αἰῶνες γιὰ τὴν ἐπιβίωσί τους, γιὰ τὴν διάσωσι τῆς ἐθνικῆς τους συνειδήσεως καὶ θρησκείας—ἔδῳ ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι στοὺς καταλόγους τῶν ἐξιλαμισθέντων Χριστιανῶν, πὺ ἀναφέρονται στὰ ἀρχεῖα τῶν Τουρκικῶν Ἱεροδικειῶν τῆς Μακεδονίας, πὺ μετέφρασε καὶ ἐδημοσίευσε ὁ Ι. Κ. Βασδραβέλλης²⁷, καθὼς καὶ στὰ χωρὰ τῶν Βαλαάδων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἓνας Βλαχόφωνος—οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ παρουσιάζονται στὸ ἐθνικὸ προσκῆνιο νὰ ἀναλαμβάνουν πάλι τὰ παλῆα τῶν ὄρεινῶν Ἑλλήνων προτερήματα, τῆς μεγαλωσύνης, τῆς παλληκαριᾶς καὶ τῆς φιλοπατρίας, πὺ ἐλάνθαναν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς λαίλαπος τῶν αἰῶνων.

Πολλοὶ σύγχρονοι ἱστορικοί, μερικοὶ μάλιστα πολὺ σοβαροὶ²⁸, παρα-

27) Ι. Κ. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η ς : «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας. Ἐπιλογαί». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1942. Ἰ δ ί ο υ : «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1635-1912». Θεσσαλονίκη 1952. Ἰ δ ί ο υ : «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β' Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης». Θεσσαλονίκη 1953. Ἰ ω α κ ε ῖ μ Μ α ρ τ ι ν ι α ν ὄ ς : «Ἡ Μοσχόπολις». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 17 καὶ 24.

28) Κ. Π α π α ρ ρ η γ ὄ π ο υ λ ο ς : «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἔκδοσις ἑκατονταετηρίδος, Ἐλευθερουδάκη. Ἀθῆναι 1932, τόμ. Δ' α', σελ. 297 : «...Αἱ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἰστρου κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (Γ' καὶ ΙΑ' αἰ.) ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἶμον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὴν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γιῶμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὔτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βλάχων καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὔτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαρίθμων Ρωμαίων ἀποίκων, οὗς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἴδρυσεν...» καὶ «...Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἶμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαβικῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπ' αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίας πρὸς ἀποκατάστασιν...». Ὁ Ν. Α. Β έ η ς («Βλάχοι», Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1928, εἰς τόμ. Γ' καὶ σελ. 330 κ.έ.) λέγει : «Βλάχοι (ἄλλως λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι καὶ Τσιντσάροι). Λατινογενῆς λαὸς τῆς Βαλκανικῆς, συγγενῆς μὲν τῶν Ρουμάνων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παραφυᾶς τούτων, παρὰ τοὺς δισχυρισμοὺς ἐρευνητῶν τινων, δουλευόντων εἰς πολιτικούς σκοποὺς». Ὁ Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὄ ς («Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων», Ἀθῆναι 1905) εἰς Α' τόμ., σελ. 32, 33 λέγει : «...Κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα μερὶς τῶν ἐν Μοισία Δακῶν ἀπώκησαν ὁμοεθνεῖς εἰς τὰ περὶ τὴν Πίνδον Ἠπειρωτικὰ καὶ Θεσσαλικὰ μέρη...». Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι δικοὶ μας καὶ πρὸ παντὸς ξένοι, πὺ πολιτικολογοῦν, γράφουν καὶ ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι προέρχονται ἀπὸ τίς περιοχὰς τοῦ Ἰστρου.

συρόμενοι ἀπὸ κάποια ὁμοιότητα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸ ὄνομα Β λ ά χ ο ι—σ' αὐτὸ ἀσχολούμεθα πρὸ κάτω—ταυτίζουσι ἢ καλλίτερα θεωροῦσι ὅτι εἶναι τῆς ἴδιας προελεύσεως καὶ ἐθνότητος οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου (Ἡπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία) μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Παριστρίου περιοχῆς καὶ τοῦ Αἴμου τῆς Βουλγαρίας, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν καὶ πρωταγωνισταὶ στὴ δημιουργία, κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, τοῦ Βλαχο-Βουλγαρικοῦ κράτους τῶν Ἀσανιδῶν, πρὸς τὰς πράγματα δημιούργησε στὸ Βυζάντιο.

Ἡ σύγχυσις αὕτη—γιατὶ γιὰ καθαρὴ σύγχυσις πρόκειται—προῆλθε ἀπὸ τίς χωρὶς ἐπιστημονικὴ εὐθύνη διηγήσεις πολλῶν χρονικογράφων τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ὁ Χωνιάτης²⁹, ὁ Κίνναμος³⁰, ὁ Χαλκοκονδύλης³¹, ὁ Κεκαυμένος³² κ. ἄ., οἱ ὅποιοι μὲ ἀκράτητη ἐπιπολαιότητα γράφουσι ὅτι θέλουσι ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἐκδηλώνοντας καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τοὺς ἐχθρικήν διάθεσιν πρὸς τοὺς Βλάχους τοῦ Αἴμου, περιλαμβάνουσι σ' αὐτοὺς ὅλους τοὺς Βλαχοφώνους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ προσθέτουσι μάλιστα ὅτι οἱ τῆς Βορείου Ἑλλάδος προέρχονται ἀπὸ μετοικεσία ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως.

Αὐτὸ ὅμως, ὅπως μὲ ἐπιμονὴν καὶ σχολαστικότητα ἐρευνήθηκε ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἱστορικούς, δικούς μας καὶ ξένους, μὲ βάσι καὶ καινούργια στοιχεῖα πρὸς ἀποκαλύφθησαν, δὲν στηρίζεται σὲ καμμιά μαρτυρία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Καὶ οὔτε ἤμποροῦσε ποτὲ μιὰ τόσου μεγάλου πληθυσμοῦ μετοικεσία—γιατὶ τότε ἐπρόκειτο γιὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες ψυχῶν—νὰ μὴ ἀναφέρεται ἀπὸ κανέναν σύγχρονον ἱστορικὸν ἢ χρονικογράφον, τὴν στιγμὴν πρὸς ἀναφέρεται ἢ μετοικεσία τῶν ὀλίγων Πεισενέγκων τοῦ Παΐκου, πρὸς δὲν ὑπῆρξαν Ἕλληνες καὶ γι' αὐτὸ, ἀφοῦ ἀλλαξοπίστησαν ἀργότερα, ἔφυγον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Ἑλληνο-Τουρκικὴν ἀνταλλαγὴν³³.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτῆς τῆς μετοικεσίας, θὰ ἔπρεπε τότε καὶ οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ραιτίας τῆς Ἑλβετίας, τῶν Ἰουλιανῶν καὶ τῶν Δειναρικών Ἀλπεων, ὅπως καὶ τῆς Δαλματίας—αὐτῶν οἱ λατινογενεῖς διάλεκτοι ὁμοιάζουσι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλῃ μὲ τὴν διάλεκτον τῶν Βλαχοφώνων—νὰ ἔχουσι μετοικήσει ἀπὸ τὸν Δούναβιν, πρῶτον πρὸς τὸ ἀποδείκνυσι ἄκρα ἐπιπολαιότητα καὶ ἐπιστημονικὴ ἀσυνειδησία.

Καί, τέλος, κατὰ ποίαν λογικὴν σκέψιν θὰ ἤμπορούσαμε νὰ δικαιολογή-

29) Νικητάς Ἀκομινάτος (Χωνιάτης), Μπέκερ, Βόννη 1837 (1, 236—237).

30) Ἰ. Κίνναμος, Migne, Patrologia Graeca, CXXXIII.

31) Δ. Χαλκοκονδύλης, Μπέκερ, Βόννη 1843.

32) Κεκαυμένος: «Στρατηγικόν», Πετρούπολις 1896.

33) Ν. Ἀκομινάτος, ἐνθ' ἄν. Ἰ. Ζωνάρας: «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν», Λειψία 1868—1875. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος: «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἐνθ' ἄν., σελ. 24-26, 41, 63, 76, 88 καὶ 107.

σουμε τὴν μετοικεσία μιᾶς τόσο μεγάλης μάζης πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τὶς γόνιμες πεδιάδες τῆς Δακίας, γιὰ νὰ ἔλθῃ νὰ σκαλώσῃ στὰ ἄγωνα καὶ ἀφιλόξενα βουνὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος;

*

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ ὅλα αὐτά, οἱ ἀνθρωπολογικὲς ἔρευνες τοῦ καθηγητοῦ ἀνθρωπολόγου Ἄρη Πουλιανοῦ³⁴ στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τοῦ Ρώσου Μ. Β. Σεργκιέβσκι³⁵ στὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβειος, ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου εἶναι αὐτόχθονες καὶ δὲν ἔχουν καμμία ὁμοιότητα μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ Δούναβι καὶ τοῦ Αἴμου, θέτοντας ἔτσι τελεία καὶ παῦλα σὲ μιὰ διχογνωμία, πὺν ταλαιπωροῦσε τὸν πνευματικὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα μονάχα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Γραμματολογίας, πὺν καὶ μ' αὐτά, ἂν χωρὶς πολιτικὴ προκατάληψι τὰ ἐξετάσῃ κανένας, θὰ καταλήξῃ ἀβίαστα στὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμπέρασμα³⁶.

Οἱ ἔρευνες καὶ οἱ μελέτες τοῦ Ἄρη Πουλιανοῦ κατέληξαν καὶ σὲ ἓνα ἄλλο, ἀκόμη πιὸ ἀμάχητο, συμπέρασμα. Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ὁμοιάζουν ἀπολύτως μεταξὺ τους. Δὲν εἶναι τῆς ἴδιας ἀκριβῶς ἀνθρωπομετρικῆς κλίμακος, ὅπως ἀναφέρει³⁷. Ἀντίθετα ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους τῆς γειτονικῆς τους περιοχῆς. Ἔτσι, οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους γείτονές τους τῶν Γρεβενῶν καὶ τοῦ Βοῖου. Οἱ τοῦ Ζαγορίου δὲν ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Βλαχοφώνους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους Ἡπειρωτῆς γείτονές τους. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ παντοῦ ἄλλοῦ. Πράγμα πὺν σημαίνει ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀναμφισβήτητα ἐκλατινισμένοι στὴ γλῶσσα γηγενεῖς κάτοικοι³⁸.

Τόση μάλιστα εἶναι ἡ ὁμοιότης αὐτῆ τῶν Βλαχοφώνων μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, ὥστε πολλοὶ καὶ σοβαροὶ ἐρευνηταὶ νὰ ξεγελασθοῦν εὐκόλα.

34) Ἄ ρ η ς Ν. Π ο υ λ ι α ν ὄ ς : «Ἡ προέλευσι τῶν Ἑλλήνων». Μόρφωση, Ἀθήνα 1960. Ἰ δ ἰ ο υ : «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τ. 3, Ἀθήνα 1963, σελ. 283—291.

35) Μ. Β. Σ ε ρ γ κ ι ε β σ κ ι : «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». Μόσχα 1952.

36) Ὅρα Κεραμόπουλον καὶ λοιποὺς νεωτέρους.

37) Ἄ ρ η ς Ν. Π ο υ λ ι α ν ὄ ς : «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἔνθ' ἂν., σελ. 283—291.

38) Κ. Κ ο ύ μ α ς : «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων». Βιέννη 1832, σελ. 522 κ.έ. Κ. Ἄ μ α ν τ ο ς : «Βλάχοι». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ «Πυρσοῦ». Ἀθήναι 1934, τόμ. 10ος, σελ. 80. Ὁ Ἄ ρ η ς Ν. Π ο υ λ ι α ν ὄ ς στὴ μελέτῃ του «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», στὴ σελίδα 288, λέγει : «...Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα πὺν ἐκθέσαμε, μποροῦμε νὰ συμπεράνομε ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Βορείου Θεσσαλίας καὶ μερικῶς τῆς Ἀνατολικῆς Ἡπείρου (Ἀετομηλίτσα κλπ.) σχηματίζουν ἓναν τύπο, ὁ ὁποῖος σχεδὸν δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῶν Ἑλλήνων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (ἰδιαίτερα τῆς περιοχῆς Βοῖο-Γρεβενά) καὶ τῶν σλαβοφώνων. Αὐτὸς ὁ τύπος (Δυτικομακεδονι-

Ἦ Ἀμὶ Βουὲ γράφει ³⁹: «Λαὸς ποὺ δύσκολα ξεχωρίζει κανέναν μερικὴν φορὴν ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας εἶναι οἱ Βλάχοι...». Ἦ Leak ⁴⁰ πάλι λέγει: «Τὸ Κηπουριό, ἓνα ἀπὸ τὰ μικρὰ Βλαχικὰ χωριά, ποὺ τὸ περισσότερο τὸ εἶδαμε ἀπὸ τὴν δυὸ μεριὰς τοῦ δρόμου...». Ἦννοεῖ ὅπωςδήποτε τοὺς κατοίκους τοῦ Κηπουριοῦ, οἱ ὅποιοι ὅμως εἶναι Ἑλληνόφωνοι. Ἦλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πουλιανὸς διαπιστώνει ⁴¹: «Κοπατσαραῖοι, Βλάχοι ποὺ δὲν ὁμιλοῦν Βλάχικα, ἀλλὰ μόνον Ἑλληνικά...».

Ἦλλὰ καὶ πὺ πέρα ἀκόμα. Παρ' ὅτι ἡ γλῶσσα, ὅπως λέγουν διάφοροι ἐρευνηταί, ὅπως ὁ Beloch ⁴², ὁ Weigand ⁴³, ὁ Παπαεγγενίου ⁴⁴ κ. ἄ., δὲν εἶναι τὸ ἀσφαλέστερο κριτήριον γιὰ τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων—γιατὶ ἄλλοιῶς οἱ Τουρκόφωνοι Ἑλληνας πρόσφυγες δὲν θὰ ἔρχονταν στὴν Ἑλλάδα—ἐν τούτοις, στὴν προκειμένη περίπτωσι, καὶ ἀπὸ γλωσσολογικῆ ἀποψὶ στὸ ἴδιον συμπέρασμα καταλήγουμε.

Τὸ ἀνθρωπολογικὸ καὶ γλωσσολογικὸ ὕλικόν, ποὺ συγκέντρωσε πρὶν λίγα χρόνια ὁ Ρῶσος Β. Β. Μπουνιακ ⁴⁵ στὴς δύο ἐπαρχίαι τῆς Ρουμανίας, τὴν Ὀλτένια (Μικρὴ Βλαχία) καὶ τὴν Μουντένια (Μεγάλῃ Βλαχία), δὲν ἔχει καμμιά ὁμοιότητα μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα τῶν Βλαχοφώνων τῆς Ἑλλάδος. Ἦ καλλίτερα, ἤμποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὁμοιό-

κὸς εἶναι ὁ πὺ ἀνοιχτόχρωμος τύπος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐλαφρὰ βραχυκεφαλικός... Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἠπειροῦ (Ζαγοριῶν, Δωδώνης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἀρβανιτοβλάχων) εἶναι ἀνθρωπολογικὰ πλησιέστεροι πρὸς τὸν Ἠπειρωτικὸν τύπον (Δειναρικόν) καὶ τὸν Κεντροελλαδικόν, ποὺ εἶναι περισσότερο σκούρου χρωματισμοῦ...».

39) A m i B o u é: «La Tourquie d' Europe», 4 vols. Paris 1840.

40) W. M. L e a k: «Travels in Northern Greece», 4 vols. London 1835.

41) Ἦ ρ η ς Ν. Π ο υ λ ι α ν ὸ ς: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἔνθ' ἀν., σελ. 286.

42) K. J. B e l o c h: «Griechische Geschichte», 3 vols. Strassburg 1893—1904.

43) G. W e i g a n d: «Die Sprache des Olympo-Valachen». Leipzig 1888.

44) Ἦ θ. Π α π α ε ν γ ε ν ι ο ῦ: «Ἦ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946. Ἦλλὰ καὶ ὁ Κεραμόπουλος («Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἔνθ' ἀν., σελ. 19, ὑποσημείωσις 2) λέγει: «...Οἱ τρίγλωσσοι Ἑλβετοὶ (σ. σ.: ἀπὸ τὸ 1938 εἶναι τετράγλωσσοι, ὡς κατ. σημ. 54) διέπλυσαν ἐθνικὸν αἶσθημα κατὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ἀγωγὴν. Οἱ Βαλαάδες τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Ἠπειροῦ, ἐξισλαμισθέντες ὄχι πρὸ πολλοῦ, ἀπώλεσαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν... Αὐτὸ τοῦτο ἔπαθον καὶ οἱ Τουρκοκρηῆτες, ἔλληνογλωσσοὶ ὡσαύτως ὄντες.. Ἦλλ' οἱ λέγοντες: Ἦ ἐθνικὴ σημαία μου εἶναι ἡ γλῶσσα δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς λέγοντας: Ἦ ἐθνικὴ σημαία μου εἶναι τὸ αἷμά μου. Οὔτοι εἶναι κυρίως ὁμόφυλοι διότι τὸ αἷμα εἶναι συμφυῆς τῇ ὑπάρξει, ἐν ὧ ἡ γλῶσσα εἶναι τι ἐπακτόν, ὡς εἰς τοὺς Γενιτσάρους τῆς Τουρκίας...».

45) Ἦ ρ η ς Ν. Π ο υ λ ι α ν ὸ ς: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἔνθ' ἀν., σελ. 290.

της τους δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ ὅση εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς Ἰσπανικῆς μετὰ τὴν Πορτογαλικὴ γλῶσσα, ἢ ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν κοινὴ τῆς Νοτίου Γαλλίας, τὴν Προβηγκιανή, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει καθόλου ὅτι οἱ Ἰσπανοί, οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Προβηγκιανοὶ ἔχουν τὴν ἴδια ἐθνικότητα ⁴⁶.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ρουμᾶνος Γιόργκα ⁴⁷, πρὶν πολιτικολογήσῃ μετὰ τὶς ἐργασίες του, ἔκαμνε τὶς ἴδιες διαπιστώσεις καὶ ἔγραφε ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχουν καμμιά σχέσι μετὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, πὺδ ὁμιλοῦν λατινογενεῖς γλῶσσες.

*

Πολλὴ συζήτησις ἔγινε ἐπίσης, πὺδ ἔν μέρει συνεχίζεται ἀκόμη καὶ σήμερα, γὰρ τὴν προσωνυμίᾳ Β λ ά χ ο ι, συζήτησις ἡ ὁποία ἔχει δύο σκέλη.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος περιστρέφεται στὸ νὰ λυθῇ τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς προσωνυμίας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο στὸ νὰ δοθῇ μία ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις στὸ περιέργω φαινόμενο, ὅτι ἐνῶ οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ ἀποκαλοῦνται ἀπὸ ὅλους Βλάχοι, οἱ ἴδιοι μεταξὺ τους αὐτσαποκαλοῦνται *Armâni*.

Μετὰ ἀπὸ τὶς περισπούδαστες μελέτες τῆς τελευταίας τριακονταετίας, τὸ θέμα θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐξηνητημένο.

Πρῶτα-πρῶτα, ἡ προσωνυμίᾳ Β λ ά χ ο ι δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν λατινογενῆ γλῶσσα τῶν Βλαχοφώνων. Δὲν εἶναι λέξις ἰδική τους.

Οἱ περισσότεροι, ἂν μὴ ὅλοι, οἱ ἱστορικοὶ—ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλο, πὺδ ἔχει ἰδική του ἄποψι—ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ προσωνυμίᾳ προῆλθε ἀπὸ τὴν γερμανικὴ λέξι *Welsch* καὶ *Walsch* μετὰ τὴν ὁποία ἀποκαλοῦν οἱ Γερμανόφωνοι ὅλους τοὺς Λατινοφώνους λαοὺς, μετὰ τοὺς ὁποίους γειτονεύουν ⁴⁸.

46) Ὅρα Κ ο ύ μ α ν καὶ Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ν, ἐνθ' ἄν.

47) N. I o r g a : «Histoire des Roumains de la peninsule des Balkans», Bucarest 1919 καὶ Ἄ ν τ. Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς, «Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες», ἐνθ' ἄν., σελ. 102.

48) Κ. Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ς, ἐνθ' ἄν., τόμ. Δ' α', σελ. 297, ὑποσημείωσις 1 : «Μεταξὺ τῶν πολλῶν προτεινομένων ἐτυμολογιῶν τοῦ Β λ ά χ ο ς ἡ πιθανοτέρα φαίνεται ἡ ἐκ τοῦ γερμ. *Welschen* ὡς ὀνόμαζον οἱ Γερμανοὶ τοὺς λατινικοὺς λαοὺς, ὡς βαρβαρίζοντας τὴν γλῶσσαν (*Welschen*) βαρβάρως λαλεῖν». Κ. Κ ο ύ μ α ς, ἐνθ' ἄν., τόμ. 12ος, σελ. 522. Καὶ ὅλοι οἱ νεώτεροι ἐκτὸς τοῦ Ἄ ν τ. Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο υ καὶ τοῦ Ν. Β έ η. Ὁ μὲν Κ ε ρ α μ ό π ο υ λ ο ς ἔχει τὴν πὺδ κάτω ἄποψι (σημ. 53), ὁ δὲ Β έ η ς («Βλάχοι», Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1928, τόμ. Γ', σελ. 330) λέγει : «..Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Β λ ά χ ο ς (*Vlach*) εἶναι λίαν ἐπίμοχον· κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἡ λέξις αὕτη εἶναι σλαυική, καίτοι ἐπεχειρήσέ τις (σ. σ. : ἀσφαλῶς ἐννοεῖ τὸν Ἄντ. Κεραμόπουλον, ὅπως ἐκθέτουμε στή σημεῖωσι 53) ν' ἀποδείξῃ αὐτὴν ἀνατολικῆς καταγωγῆς...».

Αὐτὴν τὴν γερμανικὴ προσωνυμία τὴν παρέλαβαν, κατὰ τοὺς ἴδιους πάντα ἱστορικούς, οἱ Σλάβοι ποὺ ἀρχικὰ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τρανσυλβανίας καὶ παραλλαγμένη στὴ γλῶσσα τους σὲ Β λ α χ καὶ Β λ α χ ι τὴν μετέφεραν καὶ τὴν μετέδωσαν σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἑλληνικὴ Χερσονήσο. Ἔτσι πολιτογραφήθηκε στὰ λεξιλόγια ὄλων τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου, χωρὶς ὅμως νὰ καταχωρηθῆ ποτὲ στὸ λεξιλόγιο τῶν Βλαχοφώνων, ἀφοῦ τοὺς ἦτο ἀκατανόητη.

Στὸ θέμα ὅμως αὐτὸ ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἀποψις, ποὺ δὲν ἔχει ἐξετασθῆ καλὰ μέχρι σήμερα.

Δὲν εἶχαμε πεισθῆ ἀπολύτως μὲ τὴν προηγουμένη ἐξήγησι τῆς προελεύσεως τοῦ ὄρου Β λ α χ ο ς ἀπὸ τὴν γερμανικὴ λέξι Welsch⁴⁹. Καὶ δὲν εἶχαμε πεισθῆ, γιατίι μάταια ἐρευνήσαμε καὶ δὲν βρήκαμε πουθενὰ στὴν Ἱστορία ἕναν τέτοιας μορφῆς καὶ τόσης διαρκείας συγχρωτισμὸ Σλάβων καὶ Γερμανοφώνων στὸν γειτονικὸ χῶρο τῶν λατινογλώσσων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὥστε νὰ υἱοθετήσουν οἱ Σλάβοι τὴν γερμανικὴ προσωνυμία Welsch γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους. Γι' αὐτὸ δώσαμε εὐρύτερη ἔκτασι στὴν ἐρευνά μας καὶ βρήκαμε καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα μας.

Στὸ «Die Altslavische Sprache» τοῦ Milan Simovich⁵⁰ εἶδαμε ὅτι ἡ λέξις Β λ α χ καὶ πληθυντικὸς Β λ α σ ι στὴν παλαιοσλαβικὴ γλῶσσα σημαίνει ξέ ν ο ς, ποὺ ἀργότερα στὶς νεοσλαβικὲς γλῶσσες κωδικοποιήθηκε σὰν ἔννοια τοῦ Β λ α χ ο ς καὶ Β λ α χ ο ι. Μᾶς γεννήθηκε ἀμέσως ἡ ἰδέα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἂν ἡ παλαιοσλαβικὴ λέξις β λ α χ προϋπήρξε στὸ λεξιλόγιο τῶν Σλάβων πρὶν αὐτοὶ κατεβοῦν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τῆς Δακίας, ὅποτε ἡ λέξις θὰ εἶναι ἰδική τους καὶ δὲν θὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ γερμανικὴ Welsch ἢ Walcsh.

Ἡ μελέτη τῶν ἐργασιῶν τοῦ καθηγητοῦ Milan Simovich μᾶς ἀνάγκασε καὶ πῆραμε προσωπικὴ ἐπαφὴ μαζύ του καὶ μετὰ ἀπὸ συζήτησι καὶ ἐρευνα πεισθίκαμε ὅτι ἡ λέξις β λ α χ προϋπήρξε στὸ σλαβικὸ λεξιλόγιο πρὶν αὐτοὶ κατεβοῦν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων καὶ τῶν γερμανογλώσσων, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ξέ ν ο ς, ἄ λ λ ὅ τ ρ ι ο ς, ἄ λ λ ὅ φ υ λ ο ς, ἄ λ λ ο ε θ ν ή ς, ὅποτε ὁ ὄρος Β λ α χ ο ι εἶναι λέξις σλαβικὴ καὶ δὲν εἶναι γερμανικὴ⁵¹.

49) Δὲν ὑπάρχει καμμιά μαρτυρία ἢ τεκμήριο γιὰ τὸ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀποκάλεσαν Welsch τοὺς Λατινοφώνους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτοὺς τῆς Δαλματίας, τῶν Δειναρικῶν καὶ Ἰουλιανῶν Ἄλπεων. Ἀπλῶς οἱ μελετηταί, στὴ γενικότητι τῆς προσωνυμίας Welsch ὑπήγαγαν καὶ τοὺς λατινογλώσσους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Αὐτὸ ὅμως δὲν μᾶς ἔπεισε, ὅπως δὲν μᾶς ἔπεισε καὶ τὸ Voloc τοῦ Γιάννη Κορδάτου.

50) M i l a n S i m o v i c h : «Die Altslavische Sprache», Berlin 1933.

51) Πολλοὶ ἐρευνῆται ἀπορρίπτουν αὐτὴν τὴν ἀποψι. Λέγουν ὅτι εἶναι πλάσμα τῶν Σλάβων γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι «ὄλα εἶναι δικά τους». Ἡ διαπίστωσις

Κατὰ τὴν ἄποψι αὐτὴ οἱ Σλάβοι ἀπεκάλεσαν β λ ἄ χ καὶ β λ ἄ σ ι τὸν ξένο, τὸν ἄλλοεθνή ἢ τοὺς ἄλλοεθνεῖς, μὲ τὸν ὁποῖο ἢ μὲ τοὺς ὁποίους ἦλθαν σὲ πρώτη ἐπαφὴ καὶ συνάφεια, εὐθύς μόλις εἰσῆλθαν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων λαῶν τῆς περιοχῆς τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τοῦ Δούναβι, καὶ μὲ τοὺς ὁποίους στὸν χῶρο τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἶχαν ἐπὶ αἰῶνες κοινὴ ἢ παράλληλη ἢ καὶ ἐχθρική δρᾶσι. Ἀπὸ ἐκεῖ τὴν μετέφεραν πρὸς τὸν Νότο γιὰ νὰ πολιτογραφηθῇ ἀπὸ ὅλες τὶς γλώσσες τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Τὴν ἄποψι αὐτὴ τὴν ἐνισχύει καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός:

Ἐπεστηρίζετο καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ ὅλους ὅτι οἱ Γερμανο-Ἑλβετοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλβετίας καὶ οἱ Αὐστριακοὶ τοῦ Δυτικοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Καρινθίας ἀποκαλοῦν Welsch τοὺς λατινογλώσσους Rhéto-Romanches κατοίκους τῆς Rhétie (ἀρχαίας Rhaetia) στὶς πηγὰς τοῦ Ρήνου, τοῦ Ἴνν καὶ τοῦ Ἀδίδη, ὅπου σήμερα οἱ περιοχὲς τοῦ Grisons (Graübünden), τοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Λομβαρδίας. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀλήθεια.

Παρ' ὅτι τὰ γλωσσικά τους ἰδιώματα, ποὺ εἶναι διαφορετικὰ κατὰ περιοχὰς (Engadine, Frioul, Tyrol) ἔχουν μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὴ γλώσσα τῶν Βλαχοφώνων τῆς Ἑλλάδος—τὴν μεγαλύτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλώσσες—ἐν τούτοις οἱ γείτονές τους, Γερμανοὶ ἢ ὄχι, τοὺς ἀποκαλοῦν Rhéto-Romanches ἢ Rheto Romanisches ἢ ἀπλῶς Romanches. Κατὰ τὴν ἐπιτόπια καὶ ἐπίμονή-μας ἔρευνα καὶ ὅπως τελευταῖα μᾶς διεβεβαίωσε ὁ καθηγητὴς Gabriel Mützenber⁵², πουθενὰ δὲν διαπιστώσαμε τὴν προσωνυμία Welsch ἢ Walsch γι' αὐτοὺς τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες⁵³.

μας ὅμως εἶναι ὅτι ἐνῶ τοὺς Ρωμανο-Ἑλβετοὺς στὰ καντόνια τῆς Γενεύης, τοῦ Βῶ, τοῦ Βαλλαί καὶ τοῦ Νεσιατέλ οἱ Γερμανοὶ τοὺς ἀποκαλοῦν Welsch, δὲν δίδουν τὴν ἴδια προσωνυμία στοὺς Romanches οὔτε στοὺς λατινοφώνους τῶν Ἰουλιανῶν, Δειναρικῶν καὶ Δαλματικῶν Ἀλπεων.

52) G. M ü t z e n b e r g: «Destin de la langue et de la littérature Rhéto-Romanes». L' Age d' Homme, Lausanne 1974. G. M ü t z e n b e r g: «Basse-Engadine, un haut-lieu de la poésie Rhéto-Romane». Genève 1974.

53) Ὁ Ἀ ν τ. Δ. Κ ε ρ α μ ὀ π ο υ λ ο ς μετὰ ἀπὸ μακροχρόνια καὶ ἐπίμονη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀπέκλεισε ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδοχὰς (δὲν εἶχε ὑπ' ὄψει τοῦ τῆ δικῆ μας ἄποψι γιὰ τὴν σλαβικὴ προέλευσι τῆς προσωνυμίας Β λ ἄ χ ο ι καὶ στὴν τελευταῖα του γιὰ τοὺς Βλάχους μελέτη («Βλάχοι», Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Π. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 326 — 344) ὑποστηρίζει, μὲ ἱστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι ἡ προσωνυμία Β λ ἄ χ ο ς προέρχεται ἀπὸ τὸ Φ ε λ ἄ χ ο ς (Φελάχος-Φαλάχος-Βαλάχος-Βλάχος), ποὺ ἐσήμαινε στὴν Αἴγυπτο τὸν μόνιμο ὀπλίτη, ποὺ τὸ κράτος τὸν ἀποκαθιστοῦσε γεωργικὰ μὲ τὴν ὑποχρέωσι τῆς στρατευσέως του σὲ ὄρα ἀνάγκης. Αὐτὸς ὁ θεσμός, ὅπως καὶ ἡ προσωνυμία μεταφέρθησαν ἀπὸ τοὺς Λαγίδες Μακεδόνες ἢ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὴν Εὐρώπη (Ἑλληνικὴ Χερσονήσο) ὅπου καὶ ἔγιναν δεκτὰ καὶ υἰοθε-

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀκόμα περιεργότερο σύμπτωμα εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ λατινόγλωσσοι, ὅπως καὶ οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ στίς Δειναρικές Ἕλληνας, στὴ Δαλματία καὶ στὸν Αἴμο, βρίσκονται ἐγκατεστημένοι καὶ ἐλέγχουν τίς σημαντικότερες διαβάσεις τῶν Ἕλληνων. Αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στίς πηγές τοῦ Ρήνου ἐλέγχουν τίς διαβάσεις τοῦ Ἁγ. Γοιθάρδου καὶ τῆς Φούρκας καὶ αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στὸ Ἄνω Engadine καὶ Frioul τὴν τοῦ Brennero. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς γείτονές τους οἱ Romanches χαρακτηρίζονται σὰν ὁ πιὸ ἀνήσυχος καὶ ὁ πιὸ πολεμικὸς λαὸς τῶν Ἕλληνων⁵⁴.

τήθηκαν. Μ' αὐτὸν μάλιστα τὸ θεσμὸ ἐξασφάλισε τὸ Βυζάντιο ἐπὶ αἰῶνες τὴν συγκρότησι τῶν στρατιῶν του ἐκστρατείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου.

Οἱ ἀπόψεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἄλλες ἐπάνω στὸ ἴδιο θέμα, τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ, καταπολεμήθηκαν μὲ πείσμα, ὅταν ζοῦσε ἀκόμα, ἀπὸ πολλοὺς ἱστορικοὺς καὶ μόνις τελευταῖα ἄρχισαν νὰ τίς προσέχουν, νὰ τίς ἐρευνοῦν καὶ νὰ τίς παραδέχονται.

Πάντως, ἡ προέλευσις τῆς προσωνυμίας Βλάχοι ἀπὸ τὸ Φελάχοι, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ τὴν ὑποστηρίζει ὁ Κεραμόπουλος, παρουσιάζει πολλὰ ἀδύνατα σημεῖα καὶ χρειάζεται περισσότερη πιὸ πέρα ἐρευνα γιὰ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Τὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο, στὴν προκειμένη περίπτωσι, εἶναι τὸ ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδειχθῇ λογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἢ καὶ γλωσσολογικὰ ἢ μεταφορὰ τῆς προσωνυμίας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Μακεδονία καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴν παραδουναβία περιοχὴ, ὅπου ἦτο καὶ ὁ κύριος ὄγκος τῶν Βλάχων.

54) Τὸ 1,3% τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἑλβετία (75.000 80.000 κάτοικοι, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία ἀπογραφή τοῦ 1972) ποὺ κατοικεῖ στὸ καντόνιο τοῦ Grisons (Graubünden) ὁμιλεῖ τὴν Romanche (ποὺ διακρίνεται σὲ τρεῖς διαφορετικὰς διαλέκτους). Ἀπὸ τὸ 1938 τὴν Romanche ἡ Ἑλβετικὴ Κυβέρνησις τὴν ἀναγνώρισε σὰν τέταρτη ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους (οἱ ἄλλες τρεῖς εἶναι ἡ Γερμανικὴ, ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰταλικὴ) καὶ ἴδρυσε εἰδικὰς ἑδρες γι' αὐτὴ τὴ γλῶσσα σὲ ὅλα τὰ Πανεπιστήμια. Ὅλοι δὲ ἐκεῖ—λαὸς καὶ κυβέρνησις—κάμνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ συγκρατήσουν αὐτὸν τὸν πληθυσμὸ στὸς ὄρεινους οἰκισμοὺς του καὶ νὰ διατηρήσουν τὰ ὄρατα ἔθιμά του. Ἄλλη διάλεκτο τῆς Romanche ὁμιλοῦν καὶ 20.000 ὄρεινοὶ κάτοικοι στίς Δολομιτικὰς Ἕλληνας τῆς Ἰταλίας καὶ ἄλλη ὁμιλοῦν 450.000 στὸ Frioul, στὴν κοιλάδα τοῦ Tagliamento ὡς τὴν Gorizia.

Στὴ Δυτικὴ Καρινθία, ὅπου συνορεύει μὲ τὸ Frioul ὑπάρχουν μερικὲς χιλιάδες ἀπὸ ὄρεινους κατοίκους, ποὺ ὁμιλοῦν ἀκόμα μὴ παραπλήσια γλῶσσα μὲ τὴν Frioulanne.

Στίς Δαλματικὰς Ἕλληνας ἢ ἐκεῖ λατινογενὲς γλῶσσα, ποὺ συγγένευε μὲ τὴν Romanche καὶ τὴν Βλάχικη τῆς Ἑλλάδος, δὲν ὁμιλεῖται πιά. Πρὶν λίγα χρόνια ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος ποὺ τὴν ὁμιλοῦσε.

Γιὰ τοὺς λατινόφωνους στὸν Αἴμο καὶ στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβι, στὴ Βουλγαρία, δὲν ἔχουμε συγκεκριμένους πληροφορίες, οὔτε ξέρουμε καμμιά σύγχρονη σχετικὴ μελέτη. Φαίνεται ὅτι ἐκεῖ θὰ ἐκβουλγαρισθοῦν καὶ στὴ γλῶσσα, ἂν δὲν ἔχουν ἐκβουλγαρισθῇ ἀκόμα.

Τὸ θέμα τῆς συγγένειας, ποὺ ἔχουν οἱ λατινογενεῖς γλῶσσες ὅλων αὐτῶν

Τὸ ἄλλο σκέλος τοῦ θέματος εἶναι τὸ γιατί οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοαποκαλοῦνται *Argmâni*, πού εἶναι παραφθορὰ τοῦ *Romanî* μὲ τὴν προσθήκη ἑνὸς εὐφωνικοῦ Α ἔμπρός, πού στὴ διάλεκτό τους τὸ προτάσσουν σὲ ὅλες τὶς λέξεις πού ἀρχίζουν ἀπὸ Ρ. Αὐτὸ ὅμως τὸ ζήτημα εἶναι ἀπλούστερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησι τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ εἰδικώτερα μετὰ τὸν ἀφορισμὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, οἱ λέξεις Ἑλληνη καὶ Ἑλλάς ἐξωστρακίσθησαν ἀπὸ τὸ λεξιλόγιον τῶν Χριστιανῶν, γιατί οἱ Ἕλληνες, σὰν Ἑθνικοί-Εἰδωλολάτρεις, θεωρήθησαν ὡς οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ⁵⁵.

Καὶ ὅχι μονάχα οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπέροχα προϊόντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ἦσαν ἀφωρισμένα καὶ τὰ κατέστρεφαν ὅπου καὶ ἂν τὰ εὑρίσκαν. Ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννησι τοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ Μακεδονικῆς Δυναστείας, ὅποταν δειλὰ-δειλὰ ἀρχισαν νὰ μελετῶνται τὰ ἔργα τῶν κλασικῶν χρόνων, ὅσα ἀπὸ αὐτὰ κατῴρθωσαν νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὴν λαίλαπα τοῦ φανατισμοῦ, καὶ τότε ὁ ὅρος Ἑλληνη δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰσδύσῃ στὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, παρὰ μονάχα στὸ Νότιο μέρος τῆς Ἑλλάδος.

Καθ' ὅλη τὴ διάρκειαν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατίας οἱ μὲν αὐτοκράτορες—καὶ ὁ τελευταῖος ἀκόμη Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος—ἦσαν «οἱ ἐν

τῶν ὄρεινῶν κατοίκων (στὶς Ραιτικῆς, Δολομιτικῆς, Ἰουλιανῆς καὶ Δειναρικῆς Ἀλπεῖς, καθὼς καὶ στὴ Δαλματία, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Αἴμα καὶ στὰ Πυρηναιῖα) μεταξὺ τους, πού εἶναι ἡ στενωτέρη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλώσσες, νομίζουμε ὅτι ἀξίζει μιὰ προσεκτικὴ ἔρευνα ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς γλωσσολόγους. Γιατὶ ἀπὸ τὰ ὀλίγα πού ξέρουμε καὶ πού εἶδαμε, μᾶς φαίνεται ὅτι αὐτὲς οἱ γλώσσες προῆλθαν ἀπὸ μιὰ κοινὴ γλώσσα λατινογενῆ (*Argot*) ἀνθρώπων πού ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὑπὸ στρατιωτικῆς συνθήκης, γιατί ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα κατάλοιπα στρατιωτικῆς ὀρολογίας καὶ στρατιωτικῶν ἐκφράσεων, μὲ ὕφος ζωῆς στρατοπέδου καὶ ἐκστρατείας. Αὐτὴ ἡ συγγένεια, κατὰ τὴ γνώμη μας πάντοτε, δὲν παρουσιάζεται μὲ τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλώσσες.

55) Ὁ Κ. Π α π α ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο ς («Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑθνους», ἐνθ' ἀν., τόμ. Γ', σελ. 14) λέγει: «..Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ περιφανῆς νομοθέτης τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἔγραψε πολὺκροτον Ἄλογον κατὰ Ἑλλήνων, δι' οὗ μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ ἀποκηρύξῃ αὐτοὺς ὡς εἰδωλολάτρεις ἤλεγξε προσέτι καὶ ἐγλέυασε τὴν σοφίαν αὐτῶν...Ἡ γλώσσα λοιπὸν παρέμεινε κοινή, ἀλλὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, γυμνωθὲν τῆς ἀρχαίας εὐκλεοῦς ἐκδοχῆς, ἔλαβε τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου· καὶ ἔκτοτε τό τε ὄνομα τοῦτο καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα...ἀπεκρούσθησαν καὶ περιυβρίσθησαν ὑπὸ τῆς νέας πίστεως ἐπὶ αἰῶνας μακροῦς...». Καὶ πῶς κάτω προσθέτει: «Ὁ Μαλάλας ὁμιλῶν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ βεβαίῃ ὅτι διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας· καὶ ὅτι ἐθέσπισεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας· καὶ ὅτι συσχεθέντες Ἕλληνες περιεβρωμίσθησαν καὶ βιβλία αὐτῶν κατεκαύθησαν καὶ εἰκόνας τῶν μυσερῶν θεῶν αὐτῶν καὶ ἀγάλματα».

Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστοὶ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες τῶν Ρωμαίων», οἱ δὲ ὑπήκοοί τους ἦσαν Ρωμαῖοι πολῖτες, ὅπως τοὺς ἀποκατέστησε ὁ Καρακάλας τὸ 212 μ. Χ.

Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Δυτικούς ἢ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἀπεκαλεῖτο Ρωμανία ἢ Ρωμυλία καὶ οἱ πολῖτες Ρωμαῖοι.

Οἱ ὄροι Ἑλλην καὶ Ἑλλάς θὰ ἀργήσουν νὰ ξαναγυρίσουν στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτησι, μόλις κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα⁵⁶. Τότε θὰ ἐπανέλθουν στὸν λαὸ οἱ ὄροι Ἑλλην καὶ Γραϊκός, παράλληλα μὲ τὸ Ρωμηός, πὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

Ἐπομένως οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοαποκαλούμενοι Αἰρμᾶνί δὲν κάμνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ αὐτοαποκαλοῦνται Ρωμηοὶ στὴ γλῶσσα τους.

Αὐτὸς ὁ ὄρος δὲν ἔχει καμμιά σχέσι μὲ τὸ Ρουμοῦνοι ἢ Ρωμᾶνοι πὺ εἶναι τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν σημερινῶν Ρουμάνων, γιατί αὐτὸ τὸ ὄνομα μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια τὸ ἀπέκτησαν οἱ Βλάχοι τοῦ Δούναβι, ὅταν ἀπέκτησαν τὴν ἐθνικὴ τους ἀνεξαρτησία. Ἐνῶ τὸ Αἰρμᾶνί τῶν Βλαχοφώνων προὔπηρχε ἀπὸ τότε πὺ ἀνεγνωρίσθησαν σὰν Ρωμαῖοι πολῖτες ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

*

Ἐκεῖνο, πὺ ἔχει κάποια ἰδιαίτερη σημασία στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι ὁ ὄρος Κουτσόβλαχοι, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ πολλοὶ σοβαροὶ ἐρευνῆται κάμνουν λάθος ἢ προχειρολογοῦν. Σχεδὸν ὅλοι ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ πρῶτο συνθετικὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξι Κουτσός, πὺ ἔχει τίς διάφορες μειωτικὲς σημασίες του.

Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι τὸ πρῶγμα.

Χωρὶς νὰ εἰσέλθουμε στὶς λεπτομέρειες, γιατί θὰ ἐκτεινόμεθα πολὺ, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Βορειοδυτικῆς Θεσσαλίας, ἀπὸ πρὶν τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ Ν. Χωνιάτης, Ἀκροπολίτης καὶ ἄλλοι⁵⁷, ὠνομάζετο Μεγάλη Βλαχία καὶ παρουσιάζετο σὰν ξεχωριστὸ διοικητικὸ διαμέρισμα, μὲ πρωτεύουσα τὴν Τρίκκη. Τὴν Τρίκκη οἱ Βλαχόφωνοι τὴν ἀποκάλεσαν Τρικκόλου, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα, ἐπιτάσσοντας τὸ ἄρθρο τους λου, γιὰ νὰ ἐλληνοποιηθῇ ἀργότερα ἀπὸ ὅλους σὲ Τρίκκαλα καὶ σήμερα σὲ Τρίκαλα⁵⁸.

56) Γ. Φίνλεϋ : «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Μ. Γαρίδη. Ἀθήνα 1950, σελ. 531.

57) Νικητάς Ἀκομινάτος (Χωνιάτης), ἐνθ' ἄν. (841). Γ. Ἀκροπολίτης, ἔκδοσις Heisenberg, 48. Γ. Παχυμέρης, ἔκδοσις Βιέννης, 1, 83. Λεπτομέρειες στὸν Γ. Χ. Σούλη : «Βλαχία Μεγάλη Βλαχία-ἢ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία», Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου, σελ. 489—497.

58) Στὺς Εὐρωπαϊκοὺς χάρτες, ἀπὸ τὸν ΙΕ'—ΙΗ' αἰῶνα (ὄρα : Θ. Κ. Π. Σαράντης : «Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ ΙΕ'—ΙΗ' αἰῶ-

Για λίγο διάστημα σὰν πρωτεύουσα τῆς Μεγάλης Βλαχίας χρησιμοποιήθηκε καὶ τὸ Πατρατζικ ἢ αἱ Νέαι Πάτραι, ἢ σημερινὴ Ὑπάτη⁵⁹.

Τὴν Μεγάλη Βλαχία τὴν παρεχώρησε ὁ Στέφανος Δουσάν στὸν ἀδελφὸ του Συμεὼν τὸν Οὔρσει ἢ Ουρῶς ἢ Οὔρσου, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν οἱ Βλαχόφωνοι, ὁ ὁποῖος καθώρισε τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα σὰν ἐπίσημη γλῶσσα στὸ κράτος του καὶ ὑπογράφητο, ὅπως μᾶς διασώθηκε σὲ χρυσόβουλο στὰ Μετέωρα⁶⁰, «Κυρ-Συμεὼν ὁ Παλαιολόγος καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, Σερβίας καὶ Ρουμανίας, ὁ Οὔρσεις». Πῆρε τὸ ὄνομα Παλαιολόγος ἀπὸ τὴν μητέρα του τὴν Μαρία τὴν Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ Δεσπότη Ἰωάννου Δούκα τοῦ Παλαιολόγου.

Ἐπὶ Συμεὼν ἡ Μεγάλη Βλαχία εἶχε ἐκταθῆ πρὸς τὸ βορρᾶ μέχρι καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, πρὸς τὰ δυτικὰ μέχρι τὴν Ἄρτα καὶ πρὸς τὸ νότο μέχρι σχεδὸν τὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ἀπὸ τότε ἄρχισε καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βλαχοφόνων σὲ ἀστικά κέντρα καὶ ἰδιαίτερα στὴν πρωτεύουσα τὴν Τρίκη, ὅπου δὲν ἄργησαν νὰ γίνουν ὁ σοβαρώτερος κοινωνικὸς καὶ οικονομικὸς παράγων, θέσι πού τὴν διατηροῦν μέχρι σήμερα.

Οἱ ὄροι Μεγαλοβλαχία καὶ Μεγαλόβλαχοι διατηρήθηκαν, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ Rouqueville, Ami Boué, Leak κ.ἄ., ὡς τὸν ΙΘ' αἰῶνα.

Παράλληλα μὲ τὸν ὄρο Μεγάλη Βλαχία δημιουργήθηκε καὶ ὁ ὄρος Μικρὴ Βλαχία, ἡ ὁποία περιελάμβανε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Φραντζῆς⁶¹ καὶ ὅπως ἀναλύει σὲ περισπούδαστη μελέτη του ὁ Γ. Σούλης⁶², καθὼς καὶ ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης στὸν Μπαΐδεκέρ του τοῦ 1913⁶³, ὅλη τὴν

νος. Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20—32) ἡ Τρίκη ἀναγράφεται Tricca, Triccolo καὶ μετὰ Triccola. Εἶναι φανερὸ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῶν Βλαχοφόνων Τρικκόλου. Στὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀναγράφεται Triccala. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι αὐτὸς πού συνέταξε τοὺς χάρτες, ἄλλοτε ἐπαιρνε πληροφορίες ἀπὸ Ἑλληνοφόνους κατοίκους Τρικάλων καὶ ἄλλοτε ἀπὸ Βλαχοφόνους, ἀφοῦ στὴν πόλι κατοικοῦσαν καὶ ἀπὸ τοὺς μὲν καὶ ἀπὸ τοὺς δέ. Μὲ τὴν εὐκαιρία πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ βορειοδυτικὴ συνοικία τῶν Τρικάλων, στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ληθαίου, ὀνομάζεται σήμερα Τρικαίολοι, πρᾶγμα πού μᾶς κάμνει νὰ ὑποπτευθοῦμε ὅτι ἐκεῖ θὰ ὑπῆρχε κάποιος ἀρχαῖος ναὸς τῆς θεᾶς Τρίκκης, κόρης τοῦ Ἀσσωπῦ, τὸ Τρικκαῖον, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν προσθήκην τοῦ ἄρθρου λ ο υ ἀπὸ τοὺς Βλαχοφόνους ἐγίνε καὶ παρέμεινε Τρικκαίολοι.

59) Νικ. Γρηγορεῶς: 1, 110· ὄρα καὶ Γ. Χ. Σούλης ν, ἔνθ' ἀν., σελ. 495.

60) Ν. Βέης: «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινὰ γράμματα Μετεώρων». Ἀθῆναι 1910, σελ. 47.

61) Φραντζῆς, Βόννη 414· ὄρα καὶ Γ. Χ. Σούλης ν, ἔνθ' ἀν., σελ. 494.

62) Ν. Χ. Σούλης ν, ἔνθ' ἀν., σελ. 494.

63) Τρ. Εὐαγγελίδης: «Μπαΐδεκέρ Νέας Ἑλλάδος». Ἀθῆναι 1913, Πρόλογος.

δρεινή περιοχή πού βρίσκεται στίς νότιες διακλαδώσεις τῆς Πίνδου, ὡς τὸν Κορινθιακὸ κόλπο καὶ ὡς τὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία. Ὁ δὲ Cousinery⁶⁴ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι συνήνησε Βλαχοφώνους καὶ στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἄργους.

Ὅταν οἱ Τοῦρκοι, στὸ τέλος τοῦ ΙΔ' αἰῶνα, κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα βρῆκαν τὰ ὀνόματα Μεγάλη Βλαχία καὶ Μικρὴ Βλαχία, καὶ τοὺς κατοίκους Μεγαλόβλαχους καὶ Μικρόβλαχους. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα τὰ μετέφρασαν στὴ γλῶσσα τους καὶ τὰ ἔκαμαν Μπουγιούκ Βαλαχί καὶ Κιουτσιούκ Βαλαχί καὶ τοὺς κατοίκους Μπουγιούκ Βαλάχ καὶ Κιουτσιούκ Βαλάχ.

Συνέπεσε ἔτσι οἱ νοτιώτεροι αὐτοὶ Κιουτσιούκ Βαλάχ νὰ βρεθοῦν πλησιέστερα πρὸς τίς περιοχὲς ὅπου οἱ Ἑλληνοφῶνοι πληθυσμοὶ ἦσαν συμπαγέστεροι. Καὶ τοὺς Βλαχοφώνους τῶν γειτονικῶν τους βουνῶν τοὺς ἀποκάλεσαν Κουτσόβλαχους, γιὰτί ἔτσι τοὺς ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὄρος πού σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τὸ Νότιο προχώρησε πρὸς τὸ Βορρᾶ, γιὰ νὰ γενικευθῆ μετὰ τὸ 1913 γιὰ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα καὶ διατηρήθηκε παράλληλα μὲ τὸ Βλάχος.

Καὶ ἐπειδὴ ὅλοι αὐτοὶ οἱ Βλαχόφωνοι, ἀπὸ τότε πού βρέθηκαν στὰ βουνὰ ἐγκατεστημένοι, ἀπόκτησαν σὰν κύρια ἀπασχόλησι τὴν κτηνοτροφία⁶⁵ —ἀφοῦ τὰ βουνὰ δὲν ἔχουν ἄλλους πόρους ἐπαρκεῖς γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τοῦ πληθυσμοῦ—οἱ Ἕλληνες τοῦ Νότιου ἐγενίκευσαν τὴν προσωνυμία ἀποκαλῶντας Βλάχους ὅλους ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφία, ἄσχετα μὲ τὴν γλῶσσα πού ὀμιλοῦν.

*

Καὶ γιὰ νὰ τελειώσουμε μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ προσθέσουμε μερικὲς λέξεις ἀκόμα γιὰ μιὰ ἄλλη παρεξηγημένη ἔννοια, ἐπάνω στὸ θέμα τῶν Βλαχοφώνων.

Ὁ Κεδρηνὸς στὴ «Σύνοψι τῶν Ἱστοριῶν» του ἀναφέρει κάπου ἓνα ἐπεισόδιο, πού συνέβη στὰ 976 καὶ λέγει: «... τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν, Δαβίδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναιρεθεῖς, μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας, κατὰ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρυῶν, παρὰ τινων Βλάχων ὀδιτῶν...»⁶⁶.

Τὴν λέξι ὀδιτῶν ὅλοι τὴν ἐξηγοῦν σὰν ἔννοια τοῦ ὀδοφύλαξ ἢ τοῦ φύλακος τῶν διαβάσεων ἢ τοῦ πεζοπόρου, τοῦ ὀδοιπόρου κλπ.

Νομίζουμε ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ ἀπλούστερο.

Τὸ ὀδίτης εἶναι κατὰ λέξιν ἀκριβῆς μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *stradiotes* πού στὴ ρωμαϊκὴ στρατιωτικὴ ὀρολογία ἐσήμαινε κάτι τὸ ἀντί-

64) M. E. Cousinery, ἔνθ' ἄν.

65) Ἡ Ἄνα Κομνηνὴ στὴν Ἀλεξιάδα (σελ. 273) ἀναφέρει: «Ὅποσοι τὸν νομὰδα βίον εἶλοντο, βλάχους τούτους ἢ κοινὴ λαλεῖν οἶδα διάλεκτος...»

66) Γ. Κεδρηνός: «Σύνοψις Ἱστοριῶν». Βιέννη 1838, II, σελ. 435.

στοιχο μὲ τὸ δικό μας σήμερα λ ο ι π ὸ ς ὀ π λ ί τ η ς. Δηλαδή ὀπλίτης χωρὶς καμμιὰ συγκεκριμένη εἰδικότητα, γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τοὺς principes, τοὺς triarii καὶ τοὺς astates, δηλ. τοὺς τιτλούχους ὀπλίτες τῆς λεγεῶνος. Τὸ stradiotes εἶναι παράγωγο τοῦ strada (ὁδός, δρόμος) καὶ αὐτοὶ οἱ ὀπλίτες ὠνομάζονταν stradiotes, γιὰτὶ βρισκόνταν συνεχῶς στὸ ὑπαιθρο, στοὺς δρόμους, ἦσαν οἱ armati τῆς ὑπαίθρου.

Οἱ stradiotes, ποὺ σιγὰ-σιγὰ ἔγιναν στρατιῶτες, λέξεις ποὺ δὲν παράγεται ἀπὸ τὸ στρατός, ὅπως νομίζουμε, στὸ Βυζάντιο ἦσαν ὀπλίτες τῆς ὑπαίθρου, στοὺς ὁποίους παρεχωρεῖτο γεωργικὸς κλῆρος μὲ τὴν ὑποχρέωσι στρατεύσεως σὲ ὥρα ἀνάγκης.

*

Αὐτοὺς τοὺς Βλαχοφώνους θέλησαν κάποτε, καὶ μάλιστα μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια, νὰ οἰκειοποιηθοῦν μερικοὶ ζηλωταὶ τῆς «Ἄρουμουνικῆς παραγάνδας», πλαστογραφώντας τὴν Ἱστορία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἡμεῖς ἐδῶ τὰ κύριά της σημεῖα ἐδίξαμε.

Ἄλλὰ, αὐτοὶ οἱ Βλαχοφῶνοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἱστορία τους, μέσα στοὺς αἰῶνες, ὅπως ἀποδεικνύεται, δὲν εἶπαν ποτὲ ὅτι ἀποτελοῦν ἄλλην ἐθνότητα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, εἴτε στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος ζοῦσαν, εἴτε ἦσαν ὑπόδουλοι. Οὔτε ποτὲ διεχώρησαν τοὺς ἑαυτούς τους ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, οὔτε ἔκαμαν τίποτε, ποὺ νὰ μὴ συμβάλῃ στὴ δημιουργία καὶ στὴ δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ὅταν στὰ 1432, ὅπως λέγουν οἱ ἱστορικὲς πηγές, οἱ Βλαχοφῶνοι τῆς Πίνδου ἐπαναστατοῦσαν, πρῶτοι αὐτοὶ κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ συγκροτοῦσαν τὸ πρῶτο στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο ἀρματολίκι, στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ρωμησοσύνης ἔγιναν ὀλοκαύτωμα. Γιὰ τοὺς ἴδιους σκοποὺς, συνέχεια μετὰ, ἐπὶ τετρακόσια χρόνια, ὡς τὴν ἀπελευθέρωσι, ὅπως ὅλοι οἱ Ἑλληνες, πολεμοῦσαν σὰν κλέφτες καὶ σὰν ἀρματολοί. Οἱ Βλαχοφῶνοι ἀγωνισταὶ ποὺ στάθηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ 1821 (ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ Φαρμάκης, ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, οἱ Λαζαῖοι, ὁ Ἄνδρουῖτος καὶ τόσοι ἄλλοι) γιὰ μιὰ ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀγωνίσθηκαν καὶ γι' αὐτὴν ἔπεσαν. Καὶ οἱ χρονικογράφοι τοῦ Ἀγῶνος, Φιλήμων, Τερτσέτης καὶ Φωτᾶκος⁶⁷ τονίζουν ὅτι οἱ βλαχοποιμένους στάθηκαν ἀπὸ τὰ καλλίτερα παλληκάρια καὶ τὸ καλλίτερο στήριγμα τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογοῦσε.

Ὁ πνευματικὸς φάρος τῶν Βλαχοφώνων τῆς Μοσχοπόλεως στοὺς ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνες⁶⁸ ἦτο φάρος Ἑλληνικός, Ἑλληνικὴ Ἀκαδημία ἴδρυσαν ἐκεῖ καὶ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα λειτούργησαν καὶ δὲν διανοήθηκαν ποτὲ ὅτι ἀνήκουν σὲ ἄλλη ἐθνικότητα, χωρὶς μάλιστα τότε νὰ ὑφίσταται ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος.

67) Α. Β. Παπαβασιλείου, ἔνθ' ἀν., σελ. 87—88.

68) Ἰ. Μαρτινιανός, ἔνθ' ἀν.

Ἄλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι εὐεργέτες τοῦ Ἔθνους, οἱ Σίνοι, οἱ Ἀβέρωφ, οἱ Στουρνάροι, οἱ Τσοίτσαι καὶ τόσοι ἄλλοι, κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχές τοῦ παρόντος, πὺν ὑφίστατο Ρουμανικὸ Κράτος, ὅταν πλούτισαν στὴν Αὐστρία, στὴν Οὐγγαρία, στὴ Ρωσία, στὴν Αἴγυπτο καὶ σ' αὐτὴν τὴν Ρουμανία μερικοί, ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι στὴ Ρουμανία ἦλθαν καὶ ἀπόθεσαν τὰ πλούτη τους, γιὰ νὰ μᾶς κληροδοτήσουν περίλαμπρα μνημεῖα πολιτισμοῦ—τὰ περιλαμπρότερα—καὶ σημαντικώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Βλαχοφῶνους ἀναδείχθησαν Πατριάρχες καὶ Ἀρχιερεῖς· πρωθυπουργοὶ σὰν τὸν Κωλέττη καὶ τὸν Λάμπρο· καθηγηταὶ Πανεπιστημίου σὰν τὸν Πανταζίδη καὶ τὸν Λάμπρο καὶ τόσοις ἄλλοις σήμερὰ βουλευτὲς κατὰ δεκάδες σὲ κάθε Βουλὴ· ὑπουργοὶ σὲ κάθε Κυβέρνησι· σὲ μιὰ μάλιστα πρὶν λίγα χρόνια μετεῖχαν τέσσερες ἀπὸ τοὺς Βλαχοφῶνους καὶ στὴ σημερινὴ (1975) τρεῖς.

Καὶ αὐτὸ πὺν ἰσχυρίζονται μερικοὶ ἀνιστόρητοι ἢ προπαγανδισταί, ὅτι στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει Ρουμανικὴ μειονότης, δὲν εἶναι ἀλήθεια. Εἶναι ἓνα πλαστὸ ἐφεύρημα, πὺν μερικοὶ τυχάρπαστοι τυχοδιῶκτες, σὰν τὸν Μαργαρίτη πρὶν ἑκατὸ χρόνια καὶ τὸν Διαμάντη πρὶν τριάντα, ἔπλασαν τὸν μῦθο καὶ παρέσυραν μερικοὺς φουκαράδες—πὺν πάντα καὶ παντοῦ ὑπάρχουν—γιὰ νὰ ροκανίσουν μερικὰ χρήματα τῶν εὐπιστων Ρουμάνων. Καὶ μερικὲς ἄτυχες συμπτώσεις ἢ ἀδυναμίες τῆς Ἑλλάδος, σὰν ἐκείνη τοῦ Βενιζέλου στὰ 1913, δημιούργησαν τὸν ὄρο Ἄ ρ ο υ μ ο ὕ ν ο ι τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι καὶ σχολεῖα ἀρουμουνικὰ ἱδρυσαν καὶ στὴν ἀρουμουνικὴ γλῶσσα λειτουργήθηκαν· μὲ μόνη τὴ διαφορὰ πὺν δὲν καταλάβαιναν τίποτε ἀπὸ αὐτὴ τὴ γλῶσσα καὶ αὐτὴ τὴ λειτουργία, ἀφοῦ δὲν ἤξευραν τὴ γλῶσσα καὶ ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ ἄκουγαν τὸ Θεῖο Λόγο.

Τὸ ἄν δὲν ὑπάρχουν σήμερὰ ἄ ρ ο υ μ α ν ι κὰ σχολεῖα καὶ ἄ ρ ο υ μ ο ὕ ν ο ι ἱερεῖς δὲν ὀφείλεται, ὅπως λέγουν μερικοί, στὴν καταπίεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους—ἀφοῦ ἡ Ἑλλὰς σεβάσθηκε πάντοτε τὶς συμβάσεις πὺν ἔχει ὑπογράψει—οὔτε καὶ σὲ τίποτε ἄλλο, παρὰ μονάχα στὸ ὅτι ὅλοι οἱ πρωτεργάτες ἐκείνης τῆς ἀνοησίας ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ αἴσθημα ἐνοχῆς, γιὰτὶ ἐπὶ Κατοχῆς συνεργάσθησαν μὲ τοὺς κατακτητὰς, καὶ στὸ ὅτι τὸ σημερινὸ καθεστῶς τῆς Ρουμανίας, ἔξυπνότερο ἀπὸ τὸ προπολεμικόν, δὲν φαίνεται διατεθειμένον νὰ πετάξῃ χρήματα γιὰ μιὰ ἄσκοπη ὑπόθεσι.

Πάντως ἡ Ρουμανικὴ προπαγάνδα στὴ Βόρειο Ἑλλάδα ὑπῆρξε μιὰ περιπέτεια ἄσχημη γιὰ τοὺς Βλαχοφῶνους, γιὰτὶ αὐτοὺς κυρίως ἐνώχλησε καὶ δὲν φαίνονται διατεθειμένοι νὰ ὑποστοῦν πάλι μιὰ παρόμοια ἐνώχλησι.

Γι' αὐτὸ θὰ τελειώσω μὲ τὰ λόγια τοῦ Σοφοκλῆ Βενιζέλου, πὺν γράφει στὸν πρόλογο τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ, πὺν στὴν ἀρχὴ ἀναφέραμε :

«... Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν», λέγει ὁ Βενιζέλος, «τὴν σοβαρότητα τοῦ
» ζητήματος, τὴν ἰδικήν μας ἀδιαφορίαν, τὴν συστηματικὴν καὶ ἐνίοτε σκλη-
» ρὰν ἐργασίαν τῶν ἄλλων, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ὁ ἐπικίνδυ-
» νος πολλαπλασιασμός τοῦ μηδενὸς δὲν ἔλαβε μεγαλυτέρας διαστάσεις.

» Τοῦτο τὸ χρεωστοῦμεν ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν θαυμαστὸν πατριω-
» τισμόν, εἰς τὴν εὐφυᾶ ἀντίδρασιν καὶ εἰς τοὺς θαρραλέους ἀγῶνας αὐτῶν
» τούτων τῶν Ἑλλήνων Κουτσοβλάχων, ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους οὗτοι ἀπε-
» δύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαιότες συχνὰ ἐναντίον πανισχύρου
» ξένου δυνάστου.

» Αἰσθάνομαι δι' αὐτὸ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοὺς ἐκφράσω ἐδῶ τὸν
» θαυμασμόν μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην μου, διότι παρὰ τὰς ἀντιξοότητος
» ἐκράτησαν πάντοτε τόσον ὑψηλὰ τὴν φωτεινὴν δᾶδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Πηγαι - Βοηθήματα)

- 1.—**Ἀβέρωφ, Εὐάγγελος Α.** : «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος». Ἀθῆναι 1948.
- 2.—**Adler, M. N.** : «The Itinerary of Benjamin of Tudela. Critical Text, Translation and Commentary». London 1907.
- 3.—**Ἀκομινᾶτος, Νικήτας, ὁ Χωνιάτης** : «Ἱστορία (1180 — 1206)». Becker, Bonn 1837.
- 4.—**Ἀκροπολίτης, Γεώργιος** : Ὅρα : A. H e i s e n b e r g : «Studien zur Textgeschichte des Georgios Akropolites». Landau i. Rheinplatz 1894.
- 5.—**Ἀλεξούδης, Ἀνθίμος, Μητροπολίτης Ἀμασειας** : «Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων καὶ τῆς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας». Κέρκυρα 1868.
- 6.—**Ἀμαντος, Κ.** : «Ὁ Μακεδονικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος». Ἀθῆναι 1931.
- 7.—**Ἀμαντος, Κ.** : «Βλάχοι». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τόμος 10ος, σελ. 80. Ἀθῆναι 1934.
- 8.—**Ἀνέστης, Δημήτριος Π.** : «Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα». Τουφεξή, Λάρισα 1961.
- 9.—**Angel, Jacques** : «Peuples et Nations de Balcan». Paris 1898, Paris 1930.
- 10.—**Ἄννα Κομνηνή** : «Ἀλεξιάς». Ἐκδοσις «Πάπυρος», Ἀθῆναι 1936. Ἐκδοσις «Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων», Ἀθῆναι 1969.
- 11.—**Ἀρσβαντινός, Π. Π.** : «Περὶ Κουτσοβλάχων». Ἀθῆναι 1905.
- 12.—**Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.** : «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας. Ἐκλογαί». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1942.
- 13.—**Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.** : «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας, 1796—1832». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1950.
- 14.—**Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.** : «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695—1912. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1952.
- 15.—**Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.** : «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Β' Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης 1598—1886». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1953.

- 16.—*Βέης, Νικόλαος Α.* : «Σερβικά και Βυζαντινά γράμματα Μετεώρων». Ἀθήναι 1910.
- 17.—*Βέης, Νικόλαος Α.* : «Οἱ Βλάχοι». Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Γ', σελ. 330 κ.έ. Ἀθήναι 1927—31.
- 18.—*Βέης, Νικόλαος Α.* : Πρόλογος στὸ «Ἀσπροπόταμο τῆς Πίνδου» τοῦ Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη. Τρίκαλα 1945.
- 19.—*Βενιαμὶν ὁ ἀπὸ Τουντέλας* : Ὅρα : Ν. Α. Βέη, εἰς Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, Bd 2, 1921, pp. 169.
- 20.—*Bérard, Victor* : «La Turquie et l' Hellénisme contemporaïn». Paris 1896.
- 21.—*Bolintineanu, I.* : «Caletorii la Rumania din Macedonia». Bucuresti 1863.
- 22.—*Boué, Ami* : «La Turquie d' Europe», 4 vols. Paris 1840.
- 23.—*Boué, Ami* : «Itinéraires dans la Turquie d' Europe». Vienne 1854.
- 24.—*Brancoff, D. M.* : «La Macédoine et sa population chretienne». Paris 1905.
- 25.—*Broesteneanu, P.* : «Die Romanen in Macedonien, Thracien, Thessalien, Epirus...». Leipsig 1884.
- 26.—*Buchon, J. A. C.* : «Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle». Paris 1840.
- 27.—*Burhart, C.* : «L' Albanie et les Albanais». Paris 1929.
- 28.—*Caragiani, I.* : «Romanii din Peninsula Balcanica». Bucuresti 1887.
- 29.—*Χαλκοκονδύλης, Δαόνικος* (ΙΕ' αἰών) : «Ἱστορία τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων κλπ.». Ἐκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1843.
- 30.—*Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, ἔκδοσις John Schmitt : «The Chronicle of Morea». London 1904.
- 31.—*Χρυσόχου, Ἀθανάσιος* : «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 2. Θεσσαλονίκη 1942.
- 32.—*Χρυσόχου, Μιχαήλ* : «Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι 1909.
- 33.—*Colocotronis, Vasileios* : «La Macédoine et l' Hellénisme». Paris 1919.
- 34.—*Courrier d' Orient* (extrait) : «Etudes historiques sur les Valaques du Pinde». Constantinople 1881.
- 35.—*Cousinery, M. E. M.* : «Voyage dans la Macédoine». Paris 1831.
- 36.—*Cvijic, J.* : «La peninsule Balcanique». Paris 1918.
- 37.—*Dawkins, R. M.* : «An Echo of she Norse Sagas of the Pa-

tzinak War of John II Komninos». *Annuaire de l' Institut de Philologie et d' Histoire Orientales et Slaves*, 5, 1937.

38.—**Desdevises du Dezert, Th.** : «Geographie ancienne de la Macédoine». Paris 1863.

39.—**Δήμιτσας, Μαργαρίτης** : «Τὰ περὶ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν». Ἀθῆναι 1859.

40.—**Δήμιτσας, Μαργαρίτης** : «Αἷτια καὶ ἀποτελέσματα τῆς καταλύσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν». Ἀθῆναι 1867.

41.—**Diehl, Charles** : «Byzance. Grandeur et Décadence». Paris 1920.

42.—**Dinic, M.** : «La division de l' Etat Serbe sous Etienne Duchan en 'Pays Serbe' et en 'Roumania'». *Congrès Byzantine. EMS. Thessalonique-Athènes* 1955.

43.—**Dvornik, F.** : «Les Slaves, Byzance et Rome, au IX siècle». Paris 1926.

44.—**Ἐφραὶμ ἢ Ἐφραΐμιος** : Χρονογραφία εἰς στίχους. Ἐκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1840.

45.—**Ἐντισλείδης, Χρῖστος** : «Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της». Ἀθῆναι 1951.

46.—**Εὐαγγελίδης, Τρύφων** : «Μπαίδεκερ Νέας Ἑλλάδος». Ἀθῆναι 1913.

47.—**Φιλήμων, Ἰωάννης** : «Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», 4 τόμοι. Ἀθῆναι 1859—61.

48.—**Φιλιππίδης Δημήτριος—Κωνσταντῆς Γρηγόριος** : «Γεωγραφία Νεωτερικῆ». Βιέννη 1791.

49.—**Φίλεϋ, Γεώργιος** : «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα». Ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸ ὑπὸ Μίλτου Γαρίδη. Πυξίδα. Ἀθήνα 1958.

50.—**Φραντζῆς, Γεώργιος** : «Χρονικὸν» 1466. Ἐκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1838, καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ἀθῆναι 1958.

51.—**Gelzer, H.** : «Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche». *Byzantinische Zeitschrift* 2, 1893.

52.—**Gelzer, H.** : «Der Patriarchat von Ahrida». Leipzig 1902.

53.—**Γεωργιάδης, Λεύκιος** : «Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων ἄλλως περὶ τῶν νῦν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (περὶ Κουτσοβλάχων καὶ Ἀλβανῶν)». Ἀθῆναι 1843.

54.—**Γεωργιάδης, Νικόλαος** : «Ἡ Θεσσαλία». Ἀθῆναι 1880. 2α ἔκδ. Ἀθῆναι 1894.

55.—**Γρηγορᾶς, Νικηφόρος** : «Ρωμαϊκὴ Ἱστορία». Schopen, Bonn 1829—30. Συμπλήρωσις ὑπὸ J. Bekker, Bonn 1855. Καὶ Migne, *Patrologia Graeca* CXLVIII—CXLIX.

56.—**Gyoni, M.** : «A Legrégibb Velemény A Román Nép Eredetéről». Budapest 1944.

- 57.—**Gyoni, M.** : «Skylitzes et les Vlaques». Revue de l'histoire comparée 25, 1947.
- 58.—**Gyoni, M.** : «Egy vlách falu neve Anna Komnene Alexiasába». Egyetemes Philologiai Közlöny, 71, 1948.
- 59.—**Gyoni, M.** : «Les Blaques du Mont Athos au debut du XIIe siècle». Etudes Slaves et Roumains, 1, 1948.
- 60.—**Gyoni, M.** : «Le nom de Βλάχοι dans l'Alexiade d' Anne Comnène». Byzantinische Zeitschrift, 44, 1951.
- 61.—**Hahn, G. G., von** : «Albanesische Studien». Wien 1853.
- 62.—**Hahn, G. G., von** : «Reise durch die gebiete des Drin und Wardar». Wien 1867.
- 63.—**Hahn, G. G., von** : «Reise von Belgrad nach Salonik». Wien 1868.
- 64.—**Hammer, Purgstall** : «Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας». Μετάφρασις Κροικιδᾶ, τόμοι 6. Ἀθήναι 1870—74.
- 65.—**Heuzey, L.** : «Le mont Olympe et l' Acarnanie». Paris 1860.
- 66.—**Hoffmann, Otto** : «Die Macedonen ihre Sprache und ihr Volkstum». Göttingen 1906.
- 67.—**Iorga, N.** : «Histoire des Roumains de la peninsule des Balcans». Boucares 1919.
- 68.—**Iorga, N.** : «Histoire des États balcaniques jusqu'à 1924». Paris 1925.
- 69.—**Kanitz-Philippe, Phelix** : «Serbiens». Leipzig 1868.
- 70.—**Καντακουζηνός, Ἰωάννης** : «Ἱστορία», 3 τόμοι. Becker, Bonn 1828—32. Migne, Patrologia Graeca CLIII—CLIV.
- 71.—**Κασσομούλης, Νικόλαος** : «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων». Ἀθήναι 1939—43.
- 72.—**Κατσουγιάννης, Τηλέμαχος** : «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη, Α' 1964 καὶ Β' 1966.
- 73.—**Καφταντζής, Γιώργος** : «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἡρακλείας Σεργῶν». Σέρραι 1973.
- 74.—**Κεδρηνός, Γ.** : «Σύνοψις Ἱστοριῶν». Βιέννη 1838.
- 75.—**Κεκαυμένος, Ἰωάννης (ς)** : «Στρατηγικόν». Ἔκδοσις Β. Wasiliewsky—V. Jernstedt, Petrograd 1896.
- 76.—**Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.** : «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθήναι 1939.
- 77.—**Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.** : «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι 1945.
- 78.—**Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.** : «Ἀρχαία ἱστορία τῶν Ἑβραίων, ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ Βλάχοι». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικά. Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη 7. Θεσσαλονίκη 1952.

79.—**Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.** : «Βλάχοι». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Προσφορά εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδην, σελ. 326—344. Θεσσαλονίκη 1953.

80.—**Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.** : «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι». Φιλοσοφικὴ Ἑπετηρὶς 1953—54.

81.—**Κίνναμος, Ἰωάννης (ΙΒ' αἰ.)** : «Ἐπιτομὴ τῶν κατορθωμάτων τῶ... Ἰωάννη Κομνηνῶ...». Ἔκδοσις Migne, Patrologia Graeca CXXXIII.

82.—**Κωστόπουλος, Ἀριστοτέλης Χρ.** : «Ἡ συμβολὴ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας τοῦ ἔθνους». Θεσσαλονίκη 1970.

83.—**Κουκουλές, Φαίδων** : «Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός», 6 τόμοι. Ἀθῆναι 1948—55.

84.—**Κούμας, Κ.** : «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», 12 τόμοι. Βιέννη 1832.

85.—**Κουρίλας, Εὐλόγιος** : «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ νέα Ἀκαδημία αὐτῆς». Ἀθῆναι 1934.

86.—**Kretschmer, Paul** : «Einleitung in die Geschichte des Griechischen Sprache». Göttingen 1896.

87.—**Κρυστάλλης, Κώστας Δ.** : «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου». Ἀθῆναι 1952.

88.—**Δάϊος, Γεώργιος** : «Περιγραφή τῆς Βορ. Ἀλβανίας καὶ τῆς Βορ. Ἡπείρου ἀπὸ τὸν Γ. Δημητρίου τὸν ἐξ Ἀργυροκάστρου (1783)». Ἡπειρωτικὴ Ἔστια, τόμ. Ε', 1956.

89.—**Λαμπρίδης, Ἰωάννης** : «Ζαγοριακά». Ἀθῆναι 1870.

90.—**Λάμπρος, Σπυρίδων** : «Ὅσαι τῶν πόλεων μετωνομάσθησαν ὕστερον. Περὶ Τρικκάλων». Νέος Ἑλληνομνήμων ΣΤ', 1909.

91.—**Leake, William Martin** : «Researches in Greece». London 1814.

92.—**Leake, William Martin** : «Travels in Northern Greece», 4 vols. London 1835.

93.—**Legéan, G.** : «Ethnographie de la Turquie d' Europe». Gotha 1861.

94.—**Διάκος, Σωκράτης** : «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων (τουπίκλην Βλάχων)». Θεσσαλονίκη 1965.

95.—**Διάκος, Σωκράτης** : «Σύντομη ἐπισκόπησι τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμεναρίων τῆς Μικρουρώπης». Θεσσαλονίκη 1974.

96.—**Ljubic, S.** : «Listine o odnasajih izmedju juznoga alavenstva i mletacke republike». Zagreb 1872.

97.—**Llubera, I. G.** : «Viajes de Benjamin de Tudela, 1160—1173». Madrid 1918.

98.—**L(o)ucas, Paul** : «Voyage dans la Grèce. La Macédoine». Amsterdam 1714.

- 99.—**Λυδός, Ἰωάννης** : «Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας». Ἐκδοσις Βόννης, 1837.
- 100.—**Mannert, Korrad** : «Geographie der Griechen und Römer» Wien 1812.
- 101.—**Margaritis, Apostoli** : «Les Grecs, les Albanais et les Valaques et l'empire Ottoman par un Valaque du Pinde». Bucarest 1886.
- 102.—**Μαρτινιανός, Ἰωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης** : «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως». Δ. Δημητράκος, Ἀθήναι 1939.
- 103.—**Μαρτινιανός, Ἰωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης** : «Ἡ Μοσχόπολις». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.
- 104.—**Μελέτιος, Ἀθηνῶν** : «Γεωγραφία». Ν. Γλυκεῖ, Ἐνετία 1728.
- 105.—**Μέρτζος, Κωνσταντῖνος Δ.** : «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1947.
- 106.—**Μιχαλόπουλος, Φάνης** : «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς» Ἀθήναι 1930.
- 107.—**Μόμμσεν, Θ.** : «Ἱστορία τῶν Ῥωμαίων», τόμοι 5. Μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου. Ἀθήναι 1921.
- 108.—**Murnu, G. G.** : «Istoria Romanilor din Pind : Vlahia Mare, 980-1259». Bucuresti 1913.
- 109.—**Mützenber, Gabriel** : «Destin de la langue et de la litterature Rhéto-Romanes». L'âge d'Homme. Lausanne 1974.
- 110.—**Mützenber, Gabriel** : «Basse-Engadine, un haut-lieu de la poésie Rhéto-Romane». Genève 1974.
- 111.—**Μύλλερ, Οὐίλλιαμ** : «Ἡ Τουρκία καταρρέουσα». Μετάφρασις Σ. Λάμπρος. Ἀθήναι 1914.
- 112.—**Μύλλερ, Οὐίλλιαμ** : «Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα». Μετάφρασις Ἀγ. Φουριώτη. Ἀθήναι 1960.
- 113.—**Νικολαΐδης, Κ.** : «Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης». Ἀθήναι 1909.
- 114.—**Nistor, I.** : «Originea Romanilor din Balcani si Vlahiile din Tesalia si Epir». Memoriile sectiei istorica Academia Romaniasca. Serie IIIa. 1944.
- 115.—**Nistor, I.** : «Les Valachies de Thessalie et d'Epire». Academie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, 25, 1944.
- 116.—**Παπαβασιλείου, Ἀλέξανδρος Β.** : «Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους». Βέροια 1969.
- 117.—**Ραπαγεοργίου, Spiros** : «Les Koutsovalaques». Athènes 1908.
- 118.—**Παπαευγενίου, Ἀθανάσιος** : «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946.
- 119.—**Παπαθανασίου, Ζήσης** : «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λαίιστας (Ζαγορίου)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Δ', 1955.

- 120.—**Παπαρρηγόπουλος, Κωνσταντῖνος** : «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους». Ἐκδοσις ἑκατονταετηρίδος, Ἐλευθερουδάκη, Ἀθήναι 1932.
- 121.—**Παχυμέρης, Γεώργιος** (ΙΓ'/ΙΔ' αἰ.) : «Ἱστορία (1255 — 1308)». Μπέκκερ, Βόννη 1835.
- 122.—**Περραιβός, Χρ.** : «Σύντομος βιογραφία ἀοιδίμου Ρήγα Φεραίου». Ἀθήναι 1860.
- 123.—**Πέννας, Πέτρος Θ.** : «Ἱστορία τῶν Σερρῶν, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων 1333—1913». Β' ἔκδοσις, Ἀθήναι 1966.
- 124.—**Picot, M. E.** : «Les Roumains de la Macédoine». Paris 1875.
- 125.—**Popilian, D.** : «Romanii dian Peninsula Balcanica». Bucuresti 1885.
- 126.—**Πορφυρογέννητος, Κωνσταντῖνος** : «Περὶ θεμάτων». Ὅρα : A. Rambaud : «L' Empire grec au dixième siècle». Paris 1870.
- 127.—**Πουλιανός, Ἄρης Ν.** : «Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων». Μόρφωση, Ἀθήνα 1960.
- 128.—**Πουλιανός, Ἄρης Ν.** : «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τεῦχος 3, Ἀθήνα 1963.
- 129.—**Pouqueville, François** : «Voyage dans la Grèce», 3 vols. Paris 1820—21.
- 130.—**Pouqueville, François** : «Mémoire sur l'Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques etc.». Mémoire de l' Academie des Inscriptions, 12, 1839.
- 131.—**Ρωμανός, Ἰωάννης** : «Περὶ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου». Κέρκυρα 1895.
- 132.—**Σάθας, Κωνσταντῖνος** : «Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα». Ἀθήναι 1867.
- 133.—**Σάθας, Κωνσταντῖνος** : «Ἡ Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς». Ἀθήναι 1869.
- 134.—**Σάθας, Κωνσταντῖνος** : «Ἱστορικαὶ διατριβαί». Ἀθήναι 1870.
- 135.—**Σαράντης, Θεόδωρος Κ. Π.** : «Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χρόνους ἀπὸ ΙΕ'—ΙΗ' αἰῶνος». Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20—32.
- 136.—**Σεργκιέβσκι, Μ. Β.** : «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». (Εἰς τὴν Ρωσικὴν). Μόσχα 1952.
- 137.—**Σιμόπουλος, Κυριάκος** : «Ἐξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα». Τόμ. Α' 333 μ. Χ.—1700 καὶ τ. Β' 1700—1800. Ἀθήναι 1972—1973.
- 138.—**Σνεγκάρωφ, Ἰβάν** : «Ἱστορία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν», 2 τόμοι. (Βουλγαριστί). Σόφια 1931.
- 139.—**Simovich, Milan** : «Die Altslavische Sprache». Berlin 1933.
- 140.—**Solovjev, A.—Mosin, V.** : «Greke pevelje srpskih vladava». Belgrad 1936.

- 141.—**Σούλης, Γεώργιος Χ.** : «Βλαχία—Μεγάλη Βλαχία—ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ἀθήναι 1953, σελ. 489—497.
- 142.—**Σπηλιωτόπουλος, Ἀντώνιος Θ.** : «Οἱ Βλαχόφωνοι Ἑλληνες καὶ ἡ Ρουμανικὴ προπαγάνδα». Ἀθήναι 1914.
- 143.—**Stanford, Edward** : «Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et de la Grèce». Paris 1877.
- 144.—**Stuart, Robert** : «The Vlachs of Mount Pindus». Ethnological Society of London, IV, 1868.
- 145.—**Uspenskij, P.** : «Putesestvie v Meteorskie i Osoolimpijskie monastyri v Tessalii». Petrograd 1896.
- 146.—**Vasiliev, A. A.** : «Histoire de l'empire Byzantin». Trad. en français par Brodin et A. Bourgina. Paris 1932.
- 147.—**Viquesnel, A.** : «Voyage dans la Turquie d'Europe». Paris 1868.
- 148.—**Vreto, Marino** : «Les Vlaques ou Valaques du Pinde et les Albanais». Melanges Néohelléniques, Athènes 1869.
- 149.—**Weigand, G.** : «Die Sprache des Olympto-Walachen». Leipzig 1888.
- 150.—**Weigand, G.** : «Die Aromunen», 2-Bds. Leipzig 1889, Leipzig 1902.
- 151.—**Weigand, G.** : «Ethnographie von Makedonien». Leipzig 1924.
- 152.—**Wolff, R. L.** : «The 'Second Bulgarian Empire'. Its Origin and History to 1204». Speculum, 24, 1949.
- 153.—**Ζακυθηνός, Διονύσιος** : «Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι». Ἀθήναι 1945.
- 154.—**Ζακυθηνός, Διονύσιος** : «Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει». Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, 18, 1948.
- 155.—**Ζωναράς, Ἰωάννης** : «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν» (IB' αἰῶν.). Α. Ντίντορφ, 6 τόμοι. Λειψία 1868—1875.